

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Parvikko, Tuija

Title: Historiaa, politiikkaa ja historiapolitiikkaa Italiassa : taistelu Vastarinnan ja "natsifasismista" vapautumisen muistamisesta toisen maailmansodan jälkeen

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Parvikko 2022

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Parvikko, T. (2022). Historiaa, politiikkaa ja historiapolitiikkaa Italiassa : taistelu Vastarinnan ja "natsifasismista" vapautumisen muistamisesta toisen maailmansodan jälkeen. *Lähihistoria*, 1(1), 7-42. <https://lahihistoria.journal.fi/article/view/125508>

Historiaa, politiikkaa ja historiapolitiikkaa Italiassa: taistelu Vastarinnan ja ”natsifasismista” vapautumisen muistamisesta toisen maailmansodan jälkeen

Abstrakti

Lähihistorian merkkipaalu ja niiden kansalliseen muistamiseen liittyvät kiistat kietoutuvat Italiassa toistuvasti päivänpolitiikkaan. Artikkelissa kysytään, miksi varsinkin ”natsifasismista” vapautumisen muistopäivä 25. huhtikuuta on Italiassa toisaalta valtiollisesti merkittävä mutta toisaalta erittäin kiistelty juhlapäivä. Ketkä muistopäiväkiistaa käyvät ja mihin kiistelijät pyrkivät? Mihin muistopäiväkiistaa poliittisesti tarvitaan? Näihin kysymyksiin vastaamiseksi artikkelissa mennään syvälle Italian lähihistoriaan ja tarkastellaan, miten toisen maailmansodan loppuaikojen ristiriitaisia kokemuksia on kollektiivisesti työstetty ja kuinka niistä on kiistelty. Artikkelissa luetaan ja analysoidaan poliittisesti muistopäivän viettämisen vaiheita ja siihen liittyviä kiistoja vuosikymmenten varrella, jotta voitaisiin ymmärtää, mistä nykypäivän kiistat ovat peräisin ja millaiseen kansalliseen itseymmärrykseen kiistely muistopäivän merkityksestä perustuu. Esitän, että natsifasismista vapautumisen vuosipäivää käytetään nykypäivän italialaisessa identiteettipolitiikassa synekdokeena, jonka avulla taistellaan siitä, ketkä kansallista muistikulttuuria hallitsevat. Toisin sanoen yksittäisen tapahtuman kautta käydään koko kansakuntaa koskettavaa kiistaa siitä, mikä kansallisessa lähihistoriassa on arvokasta ja muistamisen arvoista.

Pohjois-Italian kansallisen vapautuksen komitea (*Il Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia* (CLNAI)) julisti 25. huhtikuuta 1945 yleisen kansannousun kaikille ”natsifasistien” vielä hallitsemille alueille Italiassa. Italialaisen Vastarinnan piirissä oli luotu käsite *nazifascismo* viittaamaan toisen maailmansodan viimeiseen vaiheeseen vuosina 1943–1945, jolloin Keski- ja

Pohjois-Italia oli Saksan miehittäjä, samalla kun se piti yllä Mussolinin nukkehallitusta Pohjois-Italiassa. Termi siis viittaa italialaisen fasismin ja saksalaisen natsismin yhteen kietoutumiseen ja korostaa niiden välisiä yhtäläisyyksiä. Niiksi katsotaan diktatorinen hallinto, totalitaarinen valtiokäsitys, kommunismin ja liberaalikapitalismin vastainen taistelu, kansallisen identiteetin pönkittäminen, kansallisen elintilan laajentaminen ja yhteiskuntaluokkien väliseen yhteistyöhön perustuvan sosiaalivaltion luominen. Vaikka termin pätevyys on jatkuvan kiistelyn kohde, sitä käytetään edelleen yleisesti.

Vaikka sota päättyi lopullisesti Italian alueella vasta 3. kesäkuuta, huhtikuun 25. päivä vakiintui Italiassa kansalliseksi natsifasismista vapautumisen vuosipäiväksi, jota vietetään edelleen valtiollisin juhllisuuksin. Vapautuksen vuosipäivän virallisen rituaalin muodostaa presidentin toimittama juhllinen seppelen lasku tuntemattoman sotilaan muistomerkillä Isänmaan alttarilla (*Altare della Patria*, Vittorio Emanuele II:n muistomerkki) Roomassa. Tämän lisäksi presidentti pitää puheen jonkin paikkakunnan vuosijuhlassa; vuonna 2022 juhla järjestettiin Campanian maakunnassa sijaitsevassa Acerrassa. Kansalaisyhteiskunnan päätapahtuma on Italian kansallisen partisaaniyhdistyksen *Associazione Nazionale Partigiani d'Italia* (ANPI) vuosittain järjestämä kulkue ja joukkokokous puheineen Milanossa. Tämän lisäksi ANPI:sta 1940-luvun lopulla irronneet liberaalit ja katoliset partisaanijärjestöt järjestävät omia tilaisuuksiaan.

Päivän viettäminen on alusta alkaen ollut poliittisen kiistan kohde. Se on toistuvasti julistettu vanhentuneeksi italialaisessa historiapolitiisessa keskustelussa etenkin oikeistopiirien taholta ja laukaisee aika ajoin edelleen kiivaita keskusteluja. Keskusteluille on ominaista, että niiden kautta niin eri poliittiset voimat, journalistit ja populaarihistorian kirjoittajat kuin teemaa tutkivat ”vakavat” historioitsijat pyrkivät viemään eteenpäin sekä oman poliittisen agendansa ajankohtaisia kysymyksiä että tulkitsemaan uudelleen vapautuksen vuosipäivän merkitystä kansallisen historian muistamisessa.

Seurasin keväällä 2022 jälleen kerran kiivaan kiistelyn kohteeksi nousseen vuosipäivän viettämiseen liittynyttä julkista keskustelua lehdistössä ja televisiossa. Tämänkertainen kiistely sai alkunsa, kun ANPI julkaisi huhtikuun alkupuolella kutsun viettää kansallista natsifasismista vapautumisen vuosipäivää kahden vuoden koronapandemiasta johtuneen tauon jälkeen. Kutsumanifestiin oli liitetty nuoren sarjakuvapiirtäjä Alice Milanin juliste, jossa lapset ja nuoret ovat kokoontuneet viettämään päivää piazzalle yhdessä partisaaniveteraanien kanssa. Maahan on kirjoitettu Italian perustuslais-

ta lainattu lause ”Italia ei hyväksy sotaa” (*L’Italia ripudia la Guerra*). Moni on kietonut kaulaansa ANPI:n tunnuksella varustetun Italian trikolorihuivin ja aukion reunalla sijaitsevien talojen ikkunoista roikkuu sekä Italian että rauhanlippuja. Julisteen katsojan huomio kiinnittyy maahan kirjoitetun tekstin lisäksi siihen, että joistakin ikkunoista roikkuu vaakasuoraan käännettyjä trikolorreja, jotka muistuttavat erehdyttävästi Unkarin lippuja. Manifestin julkistamisen yhteydessä ANPI:n puheenjohtaja Gianfranco Pagliarulo piti puheen, jossa hän vaati, että venäläisten Ukrainassa toimeenpanemaa Butšan joukkosurmaa tutkimaan asetettaisiin puolueeton kansainvälinen tutkijalautakunta. Lehdistössä ja sähköisessä mediassa puhkesi kiivas keskustelu siitä, oliko Pagliarulo ja hänen mukanaan koko partisaanijärjestö siirtynyt putinistien riveihin.¹

Kevään 2022 keskustelu on hyvä esimerkki siitä, kuinka lähihistoriaan ja sen kansalliseen muistamiseen liittyvät keskustelut kietoutuvat Italiassa helposti päivänpolitiikkaan. Tässä artikkelissa kysytään, miksi natsifasismista vapautumisen muistopäivä 25. huhtikuuta on Italiassa vieläkin toisaalta valtiollisesti merkittävä mutta toisaalta kansalaisyhteiskunnan tasolla erittäin kiistelty juhlapäivä. Miksi sillä politikoidaan? Ketkä muistopäiväkiistaa oikein käyvät ja mihin kiistelijät pyrkivät? Mihin muistopäiväkiistaa poliittisesti tarvitaan? Miksi muistopäiväkiista ainakin pääpiirteissään noudattaa perinteistä oikeiston ja vasemmiston välistä poliittista jakolinjaa? Miksi oikeisto väittää Italian vuonna 1946 perustetun tasavallan peruspilarin, antifasismia, vanhentuneen ja miksi vasemmisto taas haluaa pitää kiinni perustuslain antifasismiin nojaavasta hengestä ja kirjaimesta?

Kaiken tämän ymmärtämiseksi on mentävä syvälle Italian lähihistoriaan ja siihen, miten sodan loppuaikojen ristiriitaista kokemusta on Italiassa kollektiivisesti työstetty – tai pikemminkin kuinka siitä on vuosikymmenten kuluessa kiistelty. Lähdän kuitenkin liikkeelle tarkastelemalla, millaisella teoreettisella otteella lähihistoriaa on uudessa italialaisessa historian tutkimuksessa pyritty analysoimaan. Sitten valotan kriittisesti vuosipäivän poliittista ja historiallista taustaa ja syntyvaihetta 1940-luvulla. Tämän jälkeen luen ja analysoin poliittisesti sen viettämisen vaiheita ja siihen liittyviä kiistoja myöhemmillä vuosikymmenillä, jotta voitaisiin ymmärtää, mistä nyky-päivän kiistat oikein ovat peräisin ja millaiseen kansalliseen itseymmärrykseen kiistely muistopäivän merkityksestä oikein perustuu. Lopuksi pohdin, miksi vuosipäivän viettäminen ja sen poliittinen merkitys on edelleen jatkuvan kiistelyn kohde.

Kuva 1. Alice Milanin juliste. Milani on julkisesti pahoitellut kohua ja kertonut olleensa lippuja piirtäessään huolimatton. Lähde: ANPI/Alice Milani

Kollektiivinen muisti italialaisen lähihistorian tutkimuksessa

Aina siitä lähtien, kun Maurice Halbwachs vuonna 1925 esitti ajatuksensa kollektiivisesta muistista², sen pätevydestä on historiantutkimuksen piirissä kiistelty, samalla kun sitä on käytetty etenkin kansallisen ja poliittisen muistamiskulttuurin tutkimuksessa teoreettisena ja jäsentävänä käsitteenä. Italialaisessa historiantutkimuksessa käsitteen käytön yleistymisen kimmokkeena toimivat ennen muuta Pierre Noran johtamat monumentaaliset ranskalaisia muistinpaikkoja koskeneet tutkimukset, jotka kohosivat kansallisen historiantutkimuksen esikuviksi koko Euroopassa.³ Aleida Assmann on huomauttanut, että kollektiivista muistia ei tarvitse marxilaiseen tapaan ymmärtää hallitsevan luokan ideologiaksi, vaan se voidaan yhtä hyvin ymmärtää myös neutraalina teoreettisena käsitteenä, jonka avulla voimme yrittää ymmärtää ja jäsentää paremmin kansallista menneisyyttä. Se on kuitenkin liian epämääräinen toimiakseen yksistään kansallisen historiallisen itseymmärryksen tutkimusta ohjaavana kriittisenä käsitteenä⁴, ja se saikin Italiassa rinnalleen 1980-luvulta lähtien yleistyneiden *uhriutumisdiskurssien* käyttämisen lähihistorian uusissa tulkinnoissa. Näiden taustalla oli ranskalaisen historiantutkijan, Anette Wieviorkan, ”todistajan aikakauden” alkamiseksi nimeämä ilmiö, joka sai alkunsa Adolf Eichmannin oikeudenkäynnistä. 1970-luvun lopulta lähtien Euroopassa yleistyi kiinnittäminen natsismin uhrien kärsimyksiin pyövelien rikoksien asemesta.⁵

Joidenkin tutkijoiden mielestä äänen antaminen uhreille ja tutkimuksen kohdistuminen yhä enemmän muistelukerrontaan on pahimmillaan johtanut muistin ja historian käsitteiden välisen eron hämärtymiseen ja muistitiedon pitämiseen kurinalaista historiantutkimusta totuudenmukaisempana tietona menneisyydestä. Assmannia seuraten Marcello Flores on esittänyt, että historioitsija ja historia ovat menettäneet monopolinsa menneisyyttä koskevan tiedon välittäjinä. Historian tilalle on tullut muistamisbuumi jota hallitsevat aktivistit, poliitikot, kansalaiset, taiteilijat, elokuvateollisuus, museoväki ja monet muut diletantit.⁶ Samanaikaisesti muistamisesta on tullut moraalinen velvollisuus, joka ilmenee kansallista muistamista koskevin lakeina, rituaaleina, vuosipäivinä ja joidenkin muistojen pyhittämisenä joidenkin toisten banalisoituessa täysin. Pakonomaisen muistamisen kulttuurissa unohtuu helposti, että muisti on aina muistamisen ja unohtamisen välisen kanssakäymisen tuottama valikoima.⁷ Rosario Forlenzan tulkinnan mukaan taas demokraattisen kansallisen identiteetin kehittymiselle Italiassa on ol-

lut ratkaisevaa, että toiseen maailmansotaan liittyvää muistikulttuuria ei ole hallinnut pelkästään antifasistisen poliittisen eliitin luoma virallinen kansallinen muisti, vaan kansalaisyhteiskunnassa on kehittynyt rikas traumaattisen sota-ajan kulttuurinen muisteluperinne.⁸ Tulkintani mukaan natsifasismista vapautumisen muistopäivän viettäminen voidaan ymmärtää näiden kahden lähihistorian muistamista saranakohdaksi, jonka vuoksi sen merkitys on jatkuvan kiistelyn ja uudelleenmäärittelyn kohde.

Hyvät italialaiset ja pahat saksalaiset

Italian sodanjälkeinen poliittinen asema oli ambivalentti. Se oli pääsemässä neuvottelupöytään voittajien puolelle, mutta sillä oli takanaan reilun kahdenkymmenen vuoden fasismien kausi (*il Ventennio*). Italia oli fasismien syntymämaa, joka oli ollut 1930-luvulta lähtien liittossa Hitlerin Saksan kanssa. Fasistisen Italian tavoitteena oli muodostaa kolonialistinen imperiumi ja siksi se valloitti Etiopian vuonna 1935 ja Albanian 1939. Lisäksi se osallistui merkittävällä tavalla Francon puolella Espanjan sisällissotaan 1936–1939. Toisen maailmansodan puhjettua Mussolini valloitti osia Etelä-Ranskasta ja aloitti ”rinnakkaissodan” (*la guerra parallela*) Balkanilla miehittäen ison osan Jugoslaviaa ja Kreikkaa. Huomattava määrä italialaisia joukkoja osallistui Hitlerin hyökkäykseen Neuvostoliittoon ja taisteli Saksan joukkojen rinnalla Pohjois-Afrikassa.

Vaikka fasistinen Italia ei syylistynyt varsinaisiin kansanmurhiin, se nujersi kovin ottein poliittisen opposition ja paikallisen vastarinnan sekä emämaassa että valloittamallaan alueilla Sloveniassa, Kroatiaassa, Dalmatiassa, Montenegrossa, Albaniassa, Kreikassa ja myös Neuvostoliitossa. Se pani toimeen raakoja siviiliväestöön kohdistuneita julmuuksia polttaen kokonaisia kyliä, ampuen ottamiaan vankeja, järjestäen joukkosurmia, karkottaen paikallista väestöä asuinsijoiltaan ja pakkolunastaen omaisuutta. Italia loi myös yli viisikymmentä leiriä käsittävän keskistysleirijärjestelmänsä, jolle kuljettiin arviolta 110 000 sloveenia, kroaattia, montenegrolaista ja kreikkalaista. On arvioitu, että pahimmillaan kuolleisuusaste ylsi leireillä kahteenkymmeneen prosenttiin.⁹

Kuninkaan erotettua Mussolinin fasistipuolueen suuren neuvoston aloitteesta 25. heinäkuuta 1943, marsalkka Pietro Badoglio joukot pysyttelivät vielä 45 päivää Wehrmachtin rinnalla. Aselepo julistettiin 8. syyskuuta, jon-

ka jälkeen Saksan joukot miehittivät Pohjois-Italian ja perustivat Mussolinin johtaman nukkehallituksen Garda-järvelle Salòn kaupunkiin. Kuningas ja Badoglio pakenivat Etelä-Italiaan ja ryhtyivät sieltä käsin organisoimaan italialaisia sotajoukkoja uudelleen Sisiliaan maihin nousseiden liittoutuneiden joukkojen rinnalle. Maan alla toiminut ja ulkomailta palannut poliittinen oppositio alkoi Pohjois-Italiassa organisoida aseellista Vastarintaa (*la Resistenza*), joka kirjoitetaan Italiassa aina isolla alkukirjaimella. Sen riveissä taisteli parhaimmillaan 200 000–250 000 partisaania. Vaikka sen toimintaan osallistui vain pieni osa Italian väestöstä, sen merkitys Keski- ja Pohjois-Italian vapauttamisessa oli merkittävä.

Tässä tilanteessa italialaiset poliittiset voimat vasemmalta oikealle ottivat käyttöön toisaalta uhriutumis- ja toisaalta sankariretoriiikan. Itse asiassa jo liittoutuneiden sodanaikainen propaganda oli perustunut jaotteluun viattoman ja rauhantahtoisen italialaisen kansan ja sitä diktatorisesti ja julmasti hallinneen fasisin Mussolinin välillä. Vastuu fasisisesta hirmuhallinnosta säilytettiin siis yksinomaan Mussolinin niskaan. Propaganda kylvi myös menestyksellisesti saksalaisvastaisia tunteita, jotka periytyivät kaukaa kansallisesta historiasta. Italian kansaa ja maan asevoimia rohkaistiin hylkäämään Mussolinin tuhoisa sota Saksan rinnalla ja palaamaan ensimmäisen maailmansodan vakiinnuttamaan demokraattisten maiden rintamaan.¹⁰ Käsitystä kaiken syyllisyyden ja vastuun kantavista pahoista saksalaisista (*cattivi tedeschi*) ja sodan ja väkivallan viattomiksi uhreiksi joutuneista hyvistä italialaisista (*bravi italiani*) alettiinkin luoda välittömästi syyskuussa 1943 Italian loikattua Saksan puolelta liittoutuneiden puolelle. Tämän silmänkääntötempun taustalla oli pyrkimys motivoida italialaiset sotilaat taisteluun aseveljistä vihollisiksi muuttuneita Pohjois-Italiaa miehittäneitä saksalaisia vastaan vapauttamalla heidät syyllisyydentunnon mahdollisesti aiheuttamasta lamaannuksesta. Toiseksi haluttiin kohentaa Italian asemaa rauhanneuvotteluissa ja välttää kaikin keinoin sotasyllisyydestä aiheutuvat korvaukset.¹¹

Tähän kaikkeen liitettiin myytti yhtenäisestä kansasta, joka oli sankarillisesti noussut vastarintataisteluun hirmuhallinnon kumoamiseksi heti, kun se oli mahdollista. Vaikka eri poliittiset voimat eivät toimineet tässä mielikuvanmuokkauksessa yksissä tuumin minkään yhteisen suunnitelman mukaisesti, ne kaikki turvautuivat samankaltaiseen retoriseen kuvastoon. Kaikkia eri poliittisia ryhmittymiä yhdisti pyrkimys mobilisoida kansa fasismin vastaiseen taisteluun sekä saksalaista miehittäjää että Salòn nukkehallitusta vastaan. Tässä pyrkimyksessä liittoutuneiden propaganda otettiin omaan käyttöön.

Liittoutuneilta ei omaksuttu vain ajatusta saksalaisten pettämästä ja sotaan pakottamasta Italian kansasta vaan myös vetoaminen Italian yhdistymistä 1800-luvulla elähdyttäneeseen ajatukseen Italian uudelleen syntymisestä (*il Risorgimento*). Samalla muistutettiin isänmaallisesta sankarillisuudesta ensimmäisessä maailmansodassa, jossa Caporetton häpeällinen murskatappio Koillis-Italiassa oli onnistuttu kääntämään torjuntavoitoksi Piave-joella ja lopulliseksi voitoksi Vittorio Venetossa. Luotiin käsitys Vastarinnasta toisena Risorgimentona, joka piti pintansa vielä pitkään sodan jälkeenkin.¹²

Samalla ryhdyttiin kaunistelemaan Italian armeijan toimintaa Balkanilla ja Neuvostoliitossa. Rauhanneuvottelupöydässä tarjoihtiin kuvaa lempeästä, humanitaarisesti taistelevasta ja aina paikalliseen väestöön suopeasti suhtautuvasta italialaisesta sotilaasta. Sille oli tarvetta Italian armeijan hävitysiskujen kohteeksi joutuneiden Ranskan, Albanian, Jugoslavian, Kreikan ja Neuvostoliiton rangaistusvaatimuksia vastaan. Vastarinta tuki tätä propagandaa, koska se pelkäsi raskaiden sotakorvausten ja rangaistusrauhan johtavan maassa äärioikeistolaiseen kapinaan. Niinpä italialaisten rauhanneuvottelijoiden retoriikassa italialainen sotilas muuttui verilöylyjen ja hävityksen toimeenpanijasta huonosti aseistetuksi, sotaan pakotetuksi, paikallisia asukkaita tukevaksi ja heitä raaoilta saksalaisilta aseveljiltä suojelevaksi sodan ja fasismin uhriksi.¹³ Heti sodan jälkeen syntynyt monenkirjavia lehdistö ja sotaan liittyneet muistelmateokset kylvivät ja vahvistivat omasta puolestaan käsitystä murhanhimoisesta saksalaisesta barbaarisotilaasta vastakohtana aina humanisti toimivalle latinalaisen sivistyksen perintöä kantavalle italialaiselle sotilaalle.¹⁴

Italialaisessa historiapoliittisessa keskustelussa kreikkalaiseen, latinalaiseen ja katoliseen kulttuuriin perustuva italialainen sivistys on muodostanut pysyvän narratiivin. Apenniinien niemimaalla ja monisatavuotisessa Venetsian tasavallassa kukoistanut sivistyksen perinne asetetaan vastakohtaksi saksalaisten ja slaavien barbaariselle kulttuuriperinnölle Lutherista Hitleriin. Vielä nykyäänkin siitä voi nähdä merkkejä kurinalaisimpienkin ja puolueettomimpienkin italialaisten historioitsijoiden keskuudessa. Italialaista historiantutkimusta vaivaa edelleen varsinkin syvään juurtunut metodologinen nationalismi, jolle on ominaista juuri latinalaisen kulttuuriperinnön ylistäminen. Se ei vaivaa vain Vastarintaa koskevaa tutkimusta vaan myös kiivaasti kiistelyä Italian koillisrajaa koskevaa tutkimusta.¹⁵ Juuri tähän tulkintalinjaan nojaten jaottelusta hyvän italialaisen ja pahan saksalaisen vä-

lillä tuli sodanjälkeisessä Italiassa pitkäikäinen ja menestyksekkäs topos, jonka varaan kertomus Italian vapautumisesta fasismin ikeestä rakennettiin.¹⁶

Renzo de Felicen monumentaaliset Mussolinia ja italialaista fasismia käsittelevät tutkimukset¹⁷ pönkittivät merkittäväällä tavalla kansallisessa historiapolitiikassa luotua myyttiä hyvästä italialaisesta ja kansan suuresta enemmistöstä fasismin ja natsismin uhreina. Italialaisten tutkijoiden käsitykset hyvän italialaisen myytin syntyhistoriasta eroavat kuitenkin jonkin verran toisistaan. Davide Bidussa paikantaa myytin alkuperäksi De Felicen vakiinnuttaman käsityksen italialaisen fasismin juutalaisystävällisyydestä¹⁸ vastakohtana saksalaisen natsismin antisemitismille. Claudio Fogu taas väittää, että jo fasismin aikana syntynyt käsitys italialaisen sotilaan ihmisystävällisyydestä sai uuden elämän toisen maailmansodan jälkeen, kun kansallisessa historiapolitiikassa monumentalisoitiin myytti koko kansan Vastarinnasta, joka perustui ajatukseen hyväntahtoisista italialaisista vastakohtana julmille ja raakalaismaisille saksalaisille.¹⁹ Kaikkein systemaattisimmin hyvän italialaisen ja pahan saksalaisen myytin syntyhistoriaa ja asemaa italialaisessa historiapolitiikassa keskustelussa tutkinut Filippo Focardi esittää, että Italiassa sodan jälkeen luotu legitimaatiokertomus seuraa hyvin pitkälle Euroopassa yleisesti omaksuttua linjaa, jota Tony Judt on nimittänyt toisen maailmansodan ”kirotuksi perinnöksi” (*vicious legacy*). Judtin mukaan kaikissa Saksan miehittämissä ja sen liittolaismaissa luotiin toisaalta myytti Vastarinnasta koko yhtenäisen kansan taisteluna natsisortajaa vastaan ja toisaalta säilytettiin vastuu ja syyllisyys sodasta ja sen aikana tehdyistä sotarikoksista yksinomaan Saksan niskaan.²⁰ Vaikka tämän virallisen muistin kummallakin pilarilla oli vankka totuusperusta, ne häivyttivät samalla näkyvistä laajalle levinneen yhteistoiminnan natsien kanssa ja liittoutuneiden itsensä tekemät sotarikokset kuten massiiviset siviilikohteiden pommitukset, raiskaukset, ryöstelyt, väkivaltaisuuudet ja laajamittaiset väestöryhmien pakkosiirrot ja joukkopaot sodan jälkeen.²¹

Jaottelu pahoihin saksalaisiin ja hyviin italialaisiin elää edelleen etenkin niin sanotuissa ”anti-antifasistisissa” piireissä. Anti-antifasismi on italialaisessa historiapolitiikassa keskustelussa syntynyt termi, jolla viitataan 1990-luvulta lähtien vahvistuneeseen antifasistisen narratiivin kyseenalaistamiseen. Tätä jatkuvasti äänekkäämpää kyseenalaistamista on harjoittanut ennen kaikkea uusi oikeisto ja sitä myötäilevät historioitsijat.²² Kun anti-antifasistit aluksi säilyttivät kaiken vastuun fasismin rikoksista Mussolinin nis-

kaan korostaakseen tavallisten kansalaisten osattomuutta fasismin rikoksiin, he ovat nyttemmin alkaneet vahvistaa kuvaa Mussolinista lempeänä tieteitä, taiteita ja kulttuuria tukeneena diktaattorina, jota koko kansa rakasti. Anti-antifasistit ovat myös yrittäneet luoda mielikuvaa italialaisen kolonialismin ”ihmiskasvoisuudesta” ja sivistyksellisestä merkityksestä erotuksena ranskalaisesta ja englantilaisesta riistokolonialismista, vaikka historiantutkimuksessa on päädytty täysin päinvastaiseen käsitykseen italialaisen kolonialismin luonteesta²³.

Vastarinta ja sen julkinen muistaminen

Tutkimuskirjallisuudessa kiistellään edelleen vastarintavoimien vahvuudesta ja merkityksestä Italian vapauttamisessa natsismista ja fasismista. Kun ensimmäisinä sotaa seuranneina vuosikymmeninä haluttiin korostaa Vastarinnan roolia merkittävänä sotavoimana liittoutuneiden armeijan rinnalla ja liioiteltiin italialaisten yhtenäisyyttä fasisminvastaisessa taistelussa, 1980-luvulta lähtien tapahtui käänne, joka johti aikaisempien tulkintojen tarkistamiseen ja kyseenalaistamiseen. Vedenjakajan muodostaa Claudio Pavonen vuonna 1991 ilmestynyt teos *La Guerra Civile*²⁴, johon suhtauduttiin varsinkin vasemmistopiireissä ensin nuivasti, mutta joka vähitellen vakiinnutti uuden tulkinnan Vastarinnasta. Pavonen mukaan Vastarinta oli leimallisesti toisaalta pohjoisitalialainen ja toisaalta vuoristoseutujen ilmiö, jossa itse asiassa käytiin kolmea eri sotaa. Nämä sodat olivat isänmaallinen sota natsimiehittäjää vastaan, sisällissota Salòn perustettua Mussolinin fasisista nukkehallitusta vastaan ja työväenluokan kapitalismia ja fasismia vastaan käymä luokkasota.²⁵

Kiistatonta kuitenkin on, että Italian Vastarinta käsitti kaikki mahdolliset fasisminvastaiset voimat rojalisteista kommunisteihin ja anarkisteihin. Näistä voimista myös muodostettiin kesäkuussa 1945 ensimmäinen sodanjälkeinen hallitus, jota johti vasemmistoliberaalia Partito d’Azionea edustanut CLNAI:n komentaja Ferruccio Parri. Tämä hallitus syrjäytettiin kuitenkin nopeasti ja alkoi kiivas puolueryhmittymien välinen valtataistelu, jota käytiin varsinkin Alcide De Gasperin kristillisdemokraattien ja vastarintaliikkeen kiistattoman voimatekijän, Palmiro Togliattin kommunistien välillä. De Gasperi onnistui syrjäyttämään kommunistit hallituksesta teetätettyään ensin

vuonna 1946 oikeusministeri Togliattilla armahduslait, joiden nojalla suuri osa fasisteista pääsi kokonaan palkkähästä.²⁶

Italialaisessa tutkimuskirjallisuudessa Partito d'Azioneen ja sen taustalla olleeseen vasemmistoliberaaliin maanpaossa ja maan alla toimineeseen Giustizia e Libertà -ryhmään liittynyt poliittisen uutuuden momentti sivuutetaan usein nopeasti pysähtymättä tarkemmin analysoimaan sen luonnetta ja siihen liittynyttä poliittista mahdollisuusrakennetta vertaamalla sitä aikakauden muihin poliittisiin voimiin ja etenkin muihin vasemmistovoimiin.²⁷ Siten jää myös mainitsematta, että itse asiassa vasemmisto itse – etunenässä kommunistit – pelasi ulos mahdollisuuden vastarintavoimien pohjalle perustettavaan vasemmistohallitukseen, joka olisi pyrkinyt Italian poliittisen järjestelmän ja yhteiskunnan syvälliseen uudistamiseen. Italian kommunistisen puolueen (PCI) linja muuttui yhdessä yössä keväällä 1944 Togliattin palattua Moskovasta ja ajettua puolueen Salernossa pitämässä kokouksessa läpi linjauksen, jonka mukaan ei pelkästään hyväksyty entisen Mussolinin marsalkan, Pietro Badoglio, hallitusta vaan myös menttiin itse siihen mukaan (Salernon käänne, *la svolta di Salerno*). Gerd-Rainer Hornin tuoreen tulkinnan mukaan PCI:n johto ei koskaan tavoitellut järjestelmämuutosta, vaan puolueessa vallitsi niin sanottu *doppiezza*, kaksoislinja, jonka mukaisesti puolueen johto sieti kentän vallankumouksellista eetosta, samalla kun se itse meni mukaan muiden poliittisten suuntausten tavoitteeseen ”palauttaa valtion jatkuvuus”.²⁸ Käytännössä tämä tarkoitti fasismia edeltäneen liberaalin oikeusvaltion ja siihen liittyneen puoluejärjestelmän palauttamista ja tyytymistä reformipolitiikkaan sen puitteissa. Salernon käänteen taustalla oli tietenkin Kominternin linja ja liittoutuneiden sodanaikaiset linjaukset siitä, että Italia kuuluisi sodan jälkeen länsiblokkiin, jossa järjestelmämuutokset eivät olisi mahdollisia.

Historiantutkimuksen piirissä on alettu puhua pirstaleisesta muistamisesta sen mukaan, minkälaisen kertomuksen muisteli itse esittää omista kokemuksistaan. Muisteli ei koskaan kerro ”koko elämänsä” tai kaikkea kokemaansa vaan palasia siitä, muistin pirstaleita. Pirstaleisen muistamisen ideaan sisältyy pyrkimys olla vaientamatta ruohonjuuritason kertomuksia kokemuksista, jotka eivät aina ole yhteneväisiä kansakunnan ”virallisen muistin” ja virallisen kansallisen kertomuksen kanssa.²⁹ Nämä muistipirstaleet ovat tuottaneet fasismin ajan hyvin eri tavoin kokeneiden italialaisten keskuudessa runsaasti keskenään sovittamattomia muistoja, joista on ollut

vaikea rakentaa koko kansaa yhdistävää kansallista kertomusta.³⁰ Antifasistinen rintama rakensi kuitenkin näiden keskenään ristiriitaisten ja pirstoutuneiden muistojen rinnalle oman edellä käsiteltyyn hyvän italialaisen ja pahan saksalaisen jaotteluun nojaavan julkisen muistinsa sodasta ja antifasistisesta taistelusta, joka monien antifasistien riveissä taistelleiden oli helppo omaksua niin, että tämä julkisen muistin muoto alkoi käydä yhteen kansakunnan ”kollektiivisen muistin” kanssa.³¹ Antifasistiset piirit siis tuottivat vastuusta ja syyllisyydestä vapauttavan julkisen muistin narratiivin, jossa italialaiset esitettiin ennen kaikkea pahojen saksalaisten toiminnan uhreina. Tämän narratiivin mukaan päävastuun kantoi Mussolini, joka oli alistanut Italian kansan fasistiseen diktatuuriin ja vetänyt sen väkisin sotaan vihatun Saksan rinnalle. Sankarillisesti taistelleet italialaiset sotilaat erosivat ratkaisevalla tavalla julmista saksalaisista aseveljistään kohdellessaan valloitetujen alueiden väestöjä lempeästi ja inhimillisesti. Narratiivin mukaan Mussolinin lopulta kaaduttua italialaiset osoittivat välittömästi todelliset antifasistiset tunteensa ja koko kansa osallistui kansalliseen vapautustaisteluun sotilaiden ja partisaanien rinnalla. Koko kansan yhtenäinen vastarinta huipentui siihen, että italialaiset vapauttivat omin voimin Keski- ja Pohjois-Italian kaupungit saksalaisilta ja heidän myötäjuoksijoiltaan. Tällä tavoin Italia lunasti moraalisesti paikkansa voittajien rintamassa.³²

Focardi huomauttaa, että vaikka tarina ei ole kaikilta osin puhdasta palturia, se jättää mainitsematta eräitä italialaisen kontekstin merkittävimmistä piirteistä. Ensinnäkin se vaikenee tyystin Mussolinin fasismin nauttimasta konsensuksesta ja tuesta kansalaisten keskuudessa. Toisekseen se jättää mainitsematta italialaisten tuen ja innostuksen Mussolinin valloitusotien menestykselliseltä näyttäneessä alkuvaiheessa. Kolmanneksi se torjuu tykkäänään sisällissodan ulottuvuuden, vaikka todellisuudessa Italiassa käyty vastarintataistelu ei kohdistunut vain saksalaisvalloittajaan vaan sotaa käytiin myös partisaanien ja Mussolinin nukkehallituksen fasististen joukkojen välillä.³³ Sodan jälkeistä siirtymää fasismista demokratiaan tutkinut Luca La Rovere on esittänyt, että suurelle osalle fasismin kaudella kasvanutta nuorisoa ja italialaista älymystöä siirtymä fasismista demokratiaan oli kaikkea muuta kuin helppo ja sopeutuminen uusiin oloihin kesti usein vuosikausia.³⁴ Emilio Gentile onkin italialaista fasismia käsittelevissä tutkimuksissaan korostanut fasistisen hallinnon nauttimaa konsensusta väestön valtaosan piirissä.³⁵

Jälkikäteen voidaan tietysti kysyä, miksi antifasistiset piirit ja etenkin vasemmisto halusivat kaikin voimin korostaa italialaisten viattomuutta fasis-

min rikoksista ja kansan yhtenäisyyttä sen vastaisessa taistelussa ja vakiinnuttaa tämän käsityksen osaksi kansakunnan kollektiivista muistia. Poliittisesti luettuna ainakin osa vastauksesta liittyy taisteluun poliittisesta hegemoniasta sodanjälkeisessä tilanteessa. Vaikka sosialistisen vallankumouksen tavoitteesta luovuttiinkin, jäljellä oli kuitenkin kiivas poliittinen taistelu vallasta niin valtiollisissa elimissä kuin kansalaisyhteiskunnassakin. Tässä taistelussa vasemmistopiirit tarvitsivat itselleen myötämielisiä narratiivia, joka myös legitimoisi heidän oman sodanaikaisen toimintansa. Vasemmistopiirit ja etenkin kommunistit pitivätkin sotaa seuranneina vuosikymmeninä johdonmukaisemmin kiinni valitsemastaan narratiivista, kun taas oikeistolle oli ominaista jatkuva hoipertelu sen suhteen, kuinka antifasismien ja Vastarinnan perintöön oikeastaan pitäisi suhtautua.

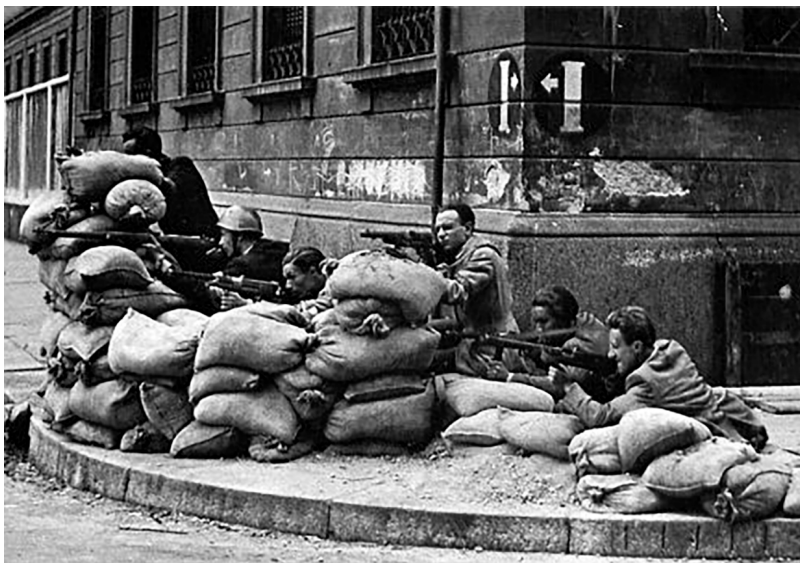
25. huhtikuuta

Natsifasismista vapautumisen vuosipäivää vietettiin ensimmäisen kerran vuonna 1946. Sen vietosta tuli kuitenkin poliittisen kamppailun kohde jo vuoden 1948 parlamenttivaalien ja kristillisdemokraattien murskavoiton jälkeen. Partisaani- ja muut kansalaisjärjestöt eivät mahtuneet enää samoihin tilaisuuksiin virallisten sotilaallisten rituaalien kanssa, vaan ne suljettiin ulos puolustusministeriön järjestämistä virallisista juhlallisuuksista. Itse asiassa vapautuksen päivän julkinen viettäminen oli kiellettyä 1940-luvun viimeisinä vuosina. Varsinkin suurissa kaupungeissa kieltoa kuitenkin uhmattiin järjestämällä julkisia kokoontumisia ja kulkueita. Esimerkiksi Milanossa mellakapoliisi hyökkäsi vuonna 1948 vuosipäivän kunniaksi järjestetyn kulkueen kimppuun ja syntyneessä yhteenotossa loukkaantui kahdeksan osanottajaa ja yksi poliisi menetti henkensä.³⁶

Mielenosoituskieltoa on selitetty sillä, että maassa valtaan päässyt kristillisdemokraattinen oikeisto pelkäsi laajamittaisen juhlinnan johtavan levottomuuksiin ja jopa vallankaappausyrityksiin – varsinkin vasemmalta mutta myös oikealta. Kristillisdemokraattinen pääministeri Alcide De Gasperi ei epäröinyt lanseerata ajatusta ”uudesta Vastarinnasta” neuvostoliittolaista imperialismia ja kommunistista totalitarismia vastaan politisoiden ja asemoiden termin kylmän sodan rajalinjojen mukaisesti: tässä ajattelussa todellinen isänmaallisuus omittiin oikeiston hyveeksi, joka kävi yhteen hallituspöydien ja läntisen maailman kanssa.³⁷

Oikeusministeri Togliattin vuonna 1946 esittelemä armahduslaki oli perustunut ajatukseen kansallisesta sovinnosta, jota tarvittiin siksi, että osa italialaisista ei ollut luopunut fasisisesta maailmankatsomuksestaan. Etenkin Salòn hallituksen perilliset ajoivat ajatusta sodanjälkeisestä ”rauhottamisesta” (*pacificazione*) fasistien ja antifasistien, siis hävinneiden ja voittajien välillä. Myös antifasistit suhtautuivat myötämielisesti rauhoittamiseen, koska oli löydettävä jokin keino ohjata fasismin oloissa kasvanut mutta sen syntyyn syytön nuori sukupolvi parlamentaariseen tasavaltaan, demokratiiaan ja tasa-arvoisuuteen.³⁸ Vuoden 1948 vaalivoiton jälkeen kristillisdemokraattien politiikkaan tuli kuitenkin mukaan vaatimus entisten fasistien eksplisiittisestä maineenpalauttamisesta, koska heidät haluttiin mukaan osaksi antikommunistista rintamaa. Kristillisdemokraatit halusivat sodanjälkeisen äärioikeiston, uusfasistit ja monarkistit, mukaan antikommunistiseen blokkiinsa ja juuri tässä hankkeessa oli käyttöä ajatukselle kansallisesta sovinnosta. Kristillisdemokraatit pyrkivätkin depolituloimaan ja hämärtämään Vastarinnan muistoa kansakunnan vapautustaisteluna ja rakentamaan siltää fasismin sodanjälkeiseen demokratiaan. Pitää kuitenkin muistaa, että De Gasperikaan ei hyväksynyt fasisin doktriinin rehabilitaatiota vaan ainoastaan yksittäisten ihmisten maineen palauttamisen. 1940-luvun lopulla näytti siis siltä, että Vastarinnasta ei voisi tulla kansallisen yhtenäisyyden ja demokratian kivijalkaa, vaan siitä oli pikemminkin kehittynyt retorinen ja poliittinen kiistakapula, jota eri poliittiset ryhmät pyrkivät käyttämään omiin tarkoituksiinsa. Piazzat pysyivät autioina vuosikymmenen ajan ja vuonna 1950 De Gasperi hiljensi potentiaalisia juhlimishaluja entisestään vetoamalla pääministerin auktoriteetilla menneisyyttä koskevaan sovintoon ja sen unohtamiseen. Kristillisdemokraattinen pääministeri vaati kunnioitusta ja kristillistä myötätuntoa kaikilla rintamilla kaatuneille sotilaille ja taistelijoille.³⁹

Samaan aikaan maassa järjestettiin lukuisia oikeudenkäyntejä, joissa partisaanit haluttiin vastuuseen sodanaikaisista väkivaltaisuuksista ja sodan jälkeen suoritetuista teloituksista ja kostotoimista. Syytetyn penkille joutui tavallaan koko Vastarinta, ja partisaanien osakseen saama kohtelu oikeuslaitoksessa asettui räikeästi vastakkain fasistien samanaikaisten armahdusten ja heidän rikostensa sivuuttamisen kanssa. Partisaanioikeudenkäynnit jatkuivat koko 1950-luvun ja joitakin juttuja on nostettu aivan viime aikoihin asti. Philip Cooken mukaan Italian muista Euroopan maista poikkeava erityispiirre on, että partisaanien toimintaa on arvioinut pikemminkin äärioikeistoa myötäilleyt oikeuslaitos kuin puolueettomat historian tutkijat.⁴⁰

Kuva 2. Partisaanit taistelevat Milanossa 26.4.1945. Edellisenä päivänä CLNAI oli julistanut kansannousun. Lähde: Wikimedia Commons.

Kristillisdemokraattien suhtautuminen 25. huhtikuuta viettämiseen kuitenkin muuttui merkittävästi 1950-luvulla. Muutoksen taustalla oli kansainvälisten suhdanteiden muuttuminen. Stalinin kuolemaa 1953 seurannutta Hruštšovin valtakautta luonnehti kylmään sotaan liittyneen geopoliittisen jännityksen lientyminen. Länsieurooppalaisia kotikommunisteja ei enää epäilty vallankaappausten suunnittelemisesta. Italialaisessa kontekstissa kristillisdemokraatit saivat tilaisuuden myöntää (uudelleen) oman osuutensa Vastarinnasta, joka tunnustettiin Italian tasavallan perustavaksi taustaelementiksi. Fasismista vapautumisen kymmenvuotisjuhlallisuuksia vietettiin vuonna 1955 varsin yksituumaisesti vasemmalta oikealle ja aukioilla liehuivat niin kommunistivetoisten Garibaldi-partisaaniryhmien punaiset kuin liberaalien, rojalistien ja katolisten partisaanien valkoiset ja vihreät liput. Natsifasismista vapautumisen päivää alettiin viettää myös virallisin juhlallisuuksin parlamentin ja senaatin yhteisistunnossa, joka institutionalisoi päivän vieton yhdeksi tasavallan virallisista juhlapäivistä.⁴¹

Vaikka natsifasismista vapautumisen vuosipäivän vieton institutionaalinen puoli on vuosien saatossa jähmettynyt omiin rituaaleihinsa, sille on samalla ollut ominaista, että sen viettämisen kiistanalaistamisen tai uudelleen määrittelemisen kautta on käyty keskustelua kunkin ajanjakson ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä. 1960-luvun uudet ulkoparlamentaariset va-

semmistoliikkeet haastoivat päivän vieton institutionalisoituneet muodot tulkiten ne Vastarinnan alkuperäisen idean pettämiseksi. Pohjois-Italian suurissa teollisuuskaupungeissa syntynyt ”operaismo”, työväen luokkataistelusta inspiroitunut liikehdintä, otti vastarintaliikkeen antifasismien omaan käyttöönsä kutsuen ”joukkoja” uuteen fasistisen väkivallan, kapitalismin ja imperialismin vastaiseen vastarintataisteluun.⁴²

1970-luvulle tultaessa tämä taistelu sai aivan uutta pontta poliittisen oikeiston ja poliisivoimien myötäilemän uusfasistisen väkivallan kasvun myötä. Samaan aikaan fasismien perintöön nojaava Movimento Sociale Italiano (MSI) oikeistolaistui entisestään uuden puheenjohtajansa, Giorgio Almiranten, johdolla ja kelpuutti suojiinsa Ordine Nuovon kaltaisia äärimmäistä oikeistoa edustaneita ryhmiä.⁴³ Jopa jotkut kristillisdemokraattien johtajista, kuten Arnaldo Forlani, olivat huolissaan oikeistovallankaappauksen mahdollisuudesta. Tässä tilanteessa 25. huhtikuuta tarjosi vasemmistoaktiiviteille militantin antifasismien esikuvan vaihtoehtona hallituksen ja puoluevasemmiston ponnettomille ja tehottomille uusfasistisen väkivallan vastaisille toimille. Ulkoparlamentaarinen vasemmisto sanoutui irti perinteisestä Vastarinnasta kaikkien fasismien vastaisten voimien välisenä liittona ja katsoi, että todellinen uusfasismien vastainen vastarinta saattoi olla väriltään vain punaista. Se siis tulkitsi itsensä uudeksi fasismien vastaiseksi vallankumoukselliseksi partisaanirintamaksi.⁴⁴

Italia oli 1970-luvulla poliisivaltio, jossa poliisit pamputtivat armotta opiskelijoiden ja vasemmiston mielenosoituksia ja vainosivat äärivasemmistoa samalla kun uusfasistista väkivaltaa katsottiin läpi sormien.⁴⁵ Monilla kristillisdemokraattisilla poliitikoilla oli yhteyksiä sekä äärioikeistoon että vapaamuurareihin, jotka rahoittivat uusfasistisia ryhmiä ja näiden järjestämiä iskuja. 1970-luku olikin Italiassa äärimmäisen poliittisen jännittyneisyyden aikaa eikä fasismista vapautumisen muistopäivän 30-vuotisjuhlia vietetty virallisin menoin. Amintore Fanfanin kristillisdemokraatit korostivat anti-kommunismien merkitystä sen sijaan, että fasismista vapautumisen vuosipäivää juhlittaisiin valheellisesti kansallisen yhtenäisyyden kunniaksi. Viralliset valtiolliset juhlallisuudet kohdistettiin koko Euroopassa vietettyyn natsismista vapautumisen vuosipäivään 8. toukokuuta.⁴⁶

Osa ulkoparlamentaarisesta vasemmistosta valitsi uusfasistien tapaan toimintamuodokseen väkivallan. Pommi-iskujen ja kidnappausten uskottiin soveltuvan vallankumouksellisen taistelun muodoiksi ja vauhdittavan kapitalismin romahtamista. 1970-luvun kuluessa suurin osa radikaalista

nuorisosta kuitenkin etäännytti väkivaltaan turvautuneista ääriryhmistä ja omaksui tunnuksen "Né con lo Stato, né con le Br" (Ei valtion, eikä Punaisien prikaatien kanssa). Lopulta Punaiset prikaatit ajoivat itsensä lopullisesti nurkkaan kaappaamalla vuonna 1978 kristillisdemokraattisen pääministerin, Aldo Moron. Tämä kaappaus nimittäin sai poliittiset voimat löytämään uudelleen toisensa ja ryhmittäytymään yhteiseen tasavaltalaisten instituutioiden puolustamiseen. Tässä tilanteessa 25. huhtikuuta sai takaisin yhden alkuperäisistä merkityksistään antifasismien, demokratian, tasavaltalaisuuden ja parlamentarismien juhlapäivänä. Sosialistipartisaani Sandro Pertinin valinta presidentiksi vahvisti entisestään antifasistisen ryhmittymän uudelleen löydettyä yhteisymmärrystä.⁴⁷

Yhteisymmärrys ei kuitenkaan kestänyt kovin kauan. Tultaessa natsifasismista vapautumisen neljänteenkymmenenteen vuosipäivään vuonna 1985, sen merkityksellä politikointi oli jälleen täydessä käynnissä. Itse asiassa tämän vuosipäivän ympärillä käyty keskustelu voidaan nähdä lähtölaukauksena uudelle italialaiselle historiasodalle, joka ei sittemmin ole koskaan laantunut. 1980-luvun puolivälin tilannetta luonnehti kolme piirrettä. Ensinnäkin ajatus Vastarinnasta sisällissotana torjuttiin etenkin kommunistisen puolueen piirissä vielä jyrkästi, koska huomion ei haluttu kiinnittyvän siihen, että italialaiset sotivat myös toisiaan vastaan. Ajatus sisällissodasta rinnastettiin veljesten väliseen valtataisteluun, jossa kumpikaan ei voinut olla oikeassa. Toiseksi oikeistopiireissä vähäteltiin fasismien autoritaarista ja väkivaltaista luonnetta, samalla kun uudessa revisionistisessä historiankirjoituksessa huomio pyrittiin ohjaamaan Vastarinnan väkivaltaisuuteen ja sen toimeenpanemiin verilöylyihin. Oikeistossa fasismien autoritaarisuuden vähättelyyn liitettiin vaatimus MSI:n poliittisen eristämisen lopettamisesta. Kolmanneksi sosialistipuolueen johtoon nousseen ohjelmallisesti antikommunistisen Bettino Craxin johdolla käynnistettiin keskustelu perustuslain uudistamisesta. Sosialistit vaativat sen hengen irrottamista antifasismien perinnöstä, jonka ei katsottu olevan riittävä pohja modernille tasavaltalaisuudelle Italiassa.⁴⁸

Postfasistien 25. huhtikuuta

Fasismien jälkeisestä fasismista puhumiseen liittyy terminologinen ongelma. Jotkut tutkijat käyttävät termiä uusfasismi (*neofascismo*), kun taas toiset valitsevat termin postfasismi (*postfascismo*). Uusfasismi-termin katsotaan

viittaavan alkuperäisen fasistisen perinnön jatkajiin, kun taas postfasismin piiriin lukeutuu myös sellaisia ryhmiä, joilla ei ole suoraa järjestöhistoriallista yhteyttä aikaisempaan fasismiin.⁴⁹ Tässä artikkelissa käytetään termiä postfasismi, koska sen voidaan katsoa viittaavan löyhästi kaikkeen toisen maailmansodan jälkeiseen fasistiseen liikehdintään.

Italialaisessa historiantutkimuksessa kiistellään edelleen siitä, kuinka suuri osa fasismin tukijoista ja myötäilijöistä käänsi uudessa tilanteessa takkinsa ja omaksui demokraattisen ajattelutavan. Sodan jälkeisessä Italiassa oli joka tapauksessa myös paljon niitä, jotka eivät hylänneet fasistista maailmankatsomustaan vaan ryhtyivät etsimään sille tilaa uusissa olosuhteissa. Mussolinin kaatumisen jälkeen perustetun Salòn tasavallan perilliset perustivat uuden puolueen, MSI:n (Movimento Sociale Italiano), heti joulukuussa 1946. Se oli avoimesti fasistisen puolueen jatkaja mutta sodanjälkeisessä tilanteessa sen oli valittava pseudonyyminen nimi. Myös postfasistien julkaisutoiminta oli erittäin vilkasta. He perustivat lehtiä ja kirjoittivat fasismin aikaa kaihoavia muistelmia ja muita kannanottoja, joissa hyökättiin aktiivisesti natsifasismista vapautumisen ajatusta vastaan ja esittäydettiin ulosuljettuna tai vaiennettuna kansanryhmänä, jonka ääntä ei enää kuunneltu. MSI:n eristäminen legitiimien poliittisten voimien ulkopuolelle ei suinkaan lannistanut postfasisteja, vaan oli omiaan vain kiihdyttämään heidän ”Vastarinta-Italian” vastaista polemiikkiaan. Postfasistisessa vastamuistamisessa pidettiin yllä ja muisteltiin partisaanien natsveja ja fasisteja vastaan tekemiä iskuja ”terrori-iskuina”. Kansallisten merkkipäivien tapahtumien ja merkityksen nurinkääntämisen lisäksi postfasistit pitivät yllä myös aktiivista ja äänekästä antikommunistista propagandaa esittäen sodanjälkeisen ajan tilanteena, jossa Italia oli ollut luisumassa kommunistisen blokin hallintaan. Kansainvälinen ja imperialistinen kommunismi esitettiin jatkuvasti väijyvänä uhkana, jota 25. huhtikuuta viettäminen vain vahvisti.⁵⁰

Näille piireille 25. huhtikuuta oli pikemminkin surun ja tappion kuin voiton päivä. Sen rinnalle nostettiin partisaanien 15. huhtikuuta 1944 murhaaman idealistisen fasistisen filosofin ja Mussolinin opetusministerin Giovanni Gentilen muistopäivä, jonka kunniaksi järjestetään edelleen seminaareja ja muistojuhlia. Toisaalta 25. huhtikuuta viettämistä pyritään häiritsemään järjestämällä Mussolinin ja eräiden muiden fasistijohtajien tappamiseen 28. huhtikuuta 1945 liittyviä muistotilaisuuksia. Mussolinin kotikaupungista Predappiosta on tullut palvontapaikka, jossa järjestetään vuosittain rinnakaistapahtumia natsifasismista vapautumisen muistamiselle. 1960-luvun

puolivälistä lähtien Mussolinin muisto on suorastaan pyhitetty ja Mussolinin kuolinpäivänä järjestettävien juhlallisuuksien yhteydessä luodaan kuvaa diktaattorin lempeydestä ja humanisuudesta.⁵¹ Vuonna 2022 postfasistit muistelivat näkyvästi fasistien marssia Roomaan marraskuussa 1922, jonka seurauksena kuningas luovutti vallan Mussolinille vastoin hallituksen suunnitelmaa julistaa maahan poikkeustila. Mussolini on myös edelleen Salòn kaupungin kunniakansalainen.⁵²

Alessandra Staderinin mukaan Mussolinin perinnön vaalijoille 25. huhtikuuta juhliminen vapautuksen ja voiton päivänä on nöyryyttävää. Heidän mielestään Vastarinta ei ollut joukkoliike vaan pienen kommunistisen piirin toimintaa. Sodan jälkeen ”vastarintamiehet” ovat vaienneet siitä, että vuodesta 1945 lähtien Italia oli miehitetty maa, jota hallitsi liittoutuneiden sotilasorganisaatio ja että tappio sodassa merkitsi Italialle laajoja alueluovutuksia. Postfasistit ovat torjuneet ajatuksen natsifasismista vapautumisen vuosipäivästä koko kansan juhlanä, koska laajat kansalaispiirit eivät ole pystyneet jakamaan heille tarjoilua tulkintaa siitä. Postfasistit eivät myöskään ole kaihtaneet ”takinkääntäjien” arvostelemista petturuudesta, samalla kun Vastarinnan muiston vaaliminen on nähty kansakuntaa kahtia jakavana rituaalina, joka sivuuttaa sekä fasistisen Italian ”kiistattomat” saavutukset että italialaisten todelliset kärsimykset sodan aikana.⁵³

Muiden puolueiden tavoin myös MSI on luonut nahkaansa poliittisten tilanteiden muuttumisen mukaan. Vuonna 1946 perustettu puolue lakkautettiin ja sen paikan otti vuonna 1994 Gianfranco Finin johdolla Alleanza Nazionale, joka pyrki saavuttamaan poliittisen legitimitetin luopumalla yltiökansallisesta ja fasistissävytteisestä retoriikasta ja lähestymällä perinteisempää konservatiivista oikeistoa. Vuonna 2009 se muutti nimensä Popolo della libertàksi mutta ei onnistunut kääntämään kaiken aikaa hupenevaa kannatustaan nousuun. Jäljellä olleet aktiivit siirtyivät toimimaan Silvio Berlusconiin 1990-luvulla perustaman Forza Italian piirissä. Postfasistinen perintö ei kuitenkaan hävinnyt minnekään, vaan sen vaalijat perustivat vuonna 2013 Fratelli d’Italian (FdI), jonka johtoon asettui Giorgia Meloni. Meloni on ohjannut syyskuun 2022 parlamenttivaalit voittaneen ja sen jälkeenkin kannatustaan kasvattaneen puolueen osaksi eurooppalaista äärioikeistoa, joka ratsastaa pakolais- ja siirtolaisvastaisuudella ja EU-kriittisyydellä. Melonin retoriikassa korostuu kiihkomielinen patrioottisuus eikä MSI:n symbolia, Italian trikolorin väreissä leiskuvaa liekkiä, ole poistettu puolueen tunnuksesta. Fratelli d’Italian suhtautuminen huhtikuun 25. päivän viettoon on retorisisella

tasolla hillityn torjuva ja keväällä 2022 Meloni julisti antifasismia vanhentuneeksi ajattelutavaksi.

Postfasismi on alkanut muuttaa muotoaan entistä hajautuneemmaksi 1980-luvulta lähtien. Postfasistista kenttää eivät enää hallitse pelkästään Salòn hallituksen perilliset, vaan äärioikeisto on pirstoutunut moniksi eri ryhmiksi, jotka eivät aina toimi yksissä tuumin. FdI:n oikealle puolelle sijoittuvat ääriyhmät CasaPound, Forza Nuova ja Lealtà Azione järjestävät usein tarkoituksella väkivaltaisiksi yltyviä mielenosoituksia ja tekevät myös suoranaisia terrori-iskuja, kuten lokakuussa 2021 iskiessään Italian suurimman ammattiyhdistysliikkeen CGIL:n päämajaan Roomassa. Nämä ryhmät ovat ottaneet uudelleen käyttöön fasistien omaksuman roomalaisen tervehdyksen ja järjestävät fasististen marttyyrien muistojuhlia, jotka on samalla osoitettu huhtikuun 25. päivän ja muiden antifasistiseen perintöön liittyvien muistopäivien vastamielenosoituksiksi. Ne järjestivät 29. huhtikuuta 2022 Milanossa muistotilaisuuden uusfasistiselle opiskelijalle Sergio Ramellille, jonka ääri-vasemmistolaiset surmasivat vuonna 1975.

Kuten esimerkiksi Luca La Rovere ja Enzo Traverso ovat huomauttaneet, nykyistä postfasismia ei voi enää suoraan rinnastaa vanhaan fasismiin, vaan uusien ajatustensa, muotojensa ja kannattaja- ja sidosryhmiensä takia se vaatii omaa tutkimustaan ja tulkintaansa.⁵⁴ Italian nykytodellisuus on kuitenkin vahva osoitus siitä, että fasismit eivät ole jääneet historiaan vaan elävät, kehittyvät ja mukautuvat uusiin ympäristöihin. Uudet fasistiset liikkeet toimivat globaalisti ja käyttävät tehokkaasti hyväkseen sosiaalista mediaa, jota seurataan Italiassa laajasti. Samalla on merkillepantavaa, että vaikka postfasistit julistavat Vastarinnan perinnön vanhentuneisuutta ja kyseenalaistavat 25. huhtikuuta viettämisen merkityksen, ne käyvät koko ajan aktiivista kamppailua näitä kansallisen muistamisen symboleja vastaan niin retorisesti kuin konkreettisten tekojen avulla.

25. huhtikuuta ”Toisessa Tasavallassa”

Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliiton johtaman itäblokin romahdaminen käy Italiassa yhteen koko perinteisen puoluejärjestelmän romahdamisen kanssa. Vaikka italialainen vasemmisto ja erityisesti kommunistinen puolue oli Enrico Berlinguerin pääsihteerikaudella (1972–1984) yrittänyt kaikin voimin kasvattaa hajurakoa Moskovaan ja pyrkinyt pääsemään eroon

myös Kremlistä tulleesta rahasta, realisosialistisen selkänöjan menettäminen suisti sen täydelliseen kriisiin. Puolueessa alkoi toistaiseksi loputtomaksi osoittautunut nahanluomisprosessi jatkuvine nimenmuutoksineen, eroamisineen ja yhdistymisineen. Realisosialismin romahtaminen ei tietenkään kaatanut Italian oikeistopuolueita vaan ne kompuroivat itsensä kuoliaiksi erilaisissa korruptioskandaaleissa, joista tunnetuin on 1990-luvun alkuvuosina Italian oikeuslaitoksen piirissä korruptoitunutta tuomarikuntaa vastaan noussut *Mani pulite* (Puhtaat kädet) -liike. Toisaalta voidaan ajatella, että ”kommunismien” romahtaminen horjutti myös poliittista oikeistoa siksi, että se menetti perinteisen kommunismin uhkaan rakentuneen viholliskuvansa.

Perinteisten oikeistopuolueiden tilalle nousi joukko oikeistopopulistisia liikkeitä, jotka saivat kannattajia myös murroksen kourissa kamppailevista vasemmistopuolueista. 1990-luvulla Pohjois-Italiassa vaikutti Umberto Bossin separatistinen Lega Nord, joka ajoi ”vauraan ja työteliään” Pohjois-Italian irrottamista ”köyhästä, mafian hallitsemasta etelästä”. Suurimman kannatuksen saavutti kuitenkin mediamoguli Silvio Berlusconiin Forza Italia, joka ammensi jalkapalloretooriikasta ja antikommunismista. Kummallekin puolueelle oli ominaista myös aggressiivinen siirtolaisvastaisuus. Berlusconiin tähti himmeni vähitellen, kun taas Bossin puolueen pelasti hänen seuraajansa Matteo Salvini, jonka johdolla se luopui separatismista, muutti nimensä pelkäksi Legaksi ja kohdisti populistisen retoriikkansa ainakin muodollisesti koko Italiaa koskevaksi. 2000-luvulla populismin kirjoa täydensi napolilaisen koomikon Beppe Grillon Movimento Cinque Stelle, joka voidaan kilpailijoistaan poiketen määritellä vasemmistopopulistiseksi.

2000-luvulla ”keskustavasemmistoksi” ja ”keskustaoikeistoksi” nimetyt perinteiset poliittiset voimat ovat yrittäneet luoda uusia liittoutumia poliittisen kentän keskusta. Kehitys johti lopulta tämänhetkisen keskustavasemmiston suurimman puolueen, Partito Democraticon (PD), perustamiseen. Se on koonnut riveihinsä niin entisiä kristillisdemokraatteja kuin kommunisteja. Lisäksi poliittisen kartan keskivaiheilla on alituisesti vaihtuva määrä muita keskustavasemmistolaisia pikkupuolueita. Vaikka nyky-Italiassa ei kaihdeta loikkimista edestakaisin perinteisen vasemmisto-oikeisto -akselin yli, yleisesti ottaen näyttää siltä, että perinteiset ”perustuslailliset parlamentaariset voimat” (*arco costituzionale*) yrittävät koota itsensä uudelleen kyetäkseen vastaamaan postfasistien ja oikeisto- ja vasemmistopopulistien asettamaan paineeseen.

Puoluekentän ja korruptioskandaalien myllerryksen keskellä 1990-luvun alussa näytti hetken siltä, että huhtikuun 25. päivän viettäminen oli jähmettymässä yhdeksi valtiolliseksi rituaaliksi muiden joukossa. Esimerkiksi politiikan tutkija Norberto Bobbio valitteli *Repubblica*-lehdessä (25.4.1993) julkaisemassaan kannanotossa, että vuosipäivän viettäminen oli normalisoitunut väsähtäneeksi ja kalpeaksi rituaaliksi, joka ei enää vedonnut kansakunnan enemmistöön. Samaan aikaan uudelleen muotoutumassa ollut oikeisto haki linjaansa suhteessa natsifasismista vapautumisen muistopäivään. Niin Lega Nord kuin Alleanza Nazionale muuttumassa ollut MSI hyökkäsivät ensin tarmokkaasti sen kimppuun järjestäen vastamielenosoituksia ”puoluekriittian juhlaiksi” nimittämäänsä juhlapäivää vastaan.⁵⁵ Gianfranco Finin johdolla Alleanza Nazionale muutti kuitenkin linjaansa ja alkoi ”yhteisesti jaetun kansallisen muistamisen” hengessä vaatia ns. parifikaatiota, jolla tarkoitettiin sisällissodan kaikkien osapuolien uhrien rinnastamista ja heidän muistonsa yhtäläistä kunnioittamista. Tämän ”kansallisen sovittamisen hengessä” Fini vieraili vuoden 1993 vuosipäivän yhteydessä Roomassa Fosse Ardeatine muistomerkillä, joka oli pystytetty natsien verilöylyssä vuonna 1944 kuolleiden 335 partisaanin muistolle. Lisäksi hän osallistui vuoden 1994 vuosipäivänä sisällissodan kaikille uhreille järjestettyyn messuun.⁵⁶

Italialaisten historioitsijoiden kuvaukset ja tulkinnat siitä, missä yhteydessä 1990-luvun puoluemullistukset ovat kansalliseen historiapolitiikkaan, eroavat merkittävästi toisistaan. Marco Gervasoni esittää, että vuodesta 1994 lähtien keskustavasemmisto instrumentalisoi huhtikuun 25. päivän kokonaan omaan poliittiseen käyttöönsä. Hänen mukaansa tämä ilmeni esimerkiksi vuonna 1996 siten, että huhtikuun 25. päivää juhlittiin uuden vasemmistokeskustalaisen liittouman, Ulivon, vaalivoiton merkeissä. Seuraavana vuonna Demokraattista Puoluetta edeltänyttä Demokraattista vasemmistopuoluetta (PDS) edustanut alahuoneen puhemies Luciano Violante vetosi vasemmistoon, jotta tämä luopuisi päivän vieton monopolisoinnista itselleen. PDS:n puheenjohtaja Massimo D'Alema kuitenkin muistutti puolueensa jäseniä, että Vastarintaan eivät suinkaan osallistuneet kaikki italialaiset vaan ainoastaan kansan parhaimmisto, johon Demokraattisen vasemmistopuolueen kannattajakunta kuului.⁵⁷

Gervasonin tulkinnan mukaan 1990-luvun toisella puoliskolla huhtikuun 25. päivän viettoa leimasikin vasemmiston sisäinen kamppailu siitä, ketkä edustivat Vastarinnan ja antifasismien todellisia arvoja. Äärivasemmiston järjestämästä häiriköinnistä tuli jokavuotinen rituaali, kunnes val-

ta vaihtui vuoden 2001 vaaleissa, pääministeriksi nousi uudestaan Silvio Berlusconi ja "antiberlusconismista" tuli vasemmistoa uudestaan yhdistävä tekijä. Vasemmiston omasta näkökulmasta tähän antoi aihetta Berlusconin pyrkimys muuttaa natsifasismista vapautumisen vuosipäivä tunnuksiltaan isänmaalliseksi juhlaiksi. Se olisi nojannut antifasistisen rintaman asemesta kansan suureen a-fasistiseen tai suorastaan anti-antifasistiseen enemmistöön, jolle vapautuminen natsifasismista oli vain kappale isänmaan taakse jäänyttä historiaa.⁵⁸

Sergio Luzzatton ja Filippo Focardin tulkintojen mukaan taas 1990-luvulla nousi voimakas revisionistinen aallokko niin tutkimuksen kuin politiikankin piirissä. Revisionistisen historiankirjoituksen lipunkantajiksi kohosivat Ernesto Galli della Loggia ja Renzo De Felice, jotka kyseenalaistivat niin sanotun vallitsevan käsityksen Vastarinnasta ja erityisesti siihen liittyneen käsityksen syyskuun 8. päivästä 1943 fasismiin vastaisen taistelun lähtölaukauksena. He toivat sen rinnalle tulkinnan Mussolinin vallan romahtamisen hetkestä "isänmaan kuoliniskuna".⁵⁹ Erityisesti De Felice on korostanut, että Vastarinta oli kahden pienen vähemmistön välinen kamppailu, joka jäi etäiseksi kansan suurelle enemmistölle. Galli della Loggia ja De Felice saivat vahvaa taustatukea oikeistolaiselta valtaliedeltä *Corriere della sera*lta, jonka kulttuurisivuilla toisteltiin heidän esittämiään teesejä etenkin Paolo Mielin päätoimittajakausien (1992–1997 ja 2004–2009) aikana.⁶⁰

Focardin mukaan oikeistopiirit onnistuivat 1990-luvun kuluessa legitimoimaan niin sanotun anti-antifasistisen muistamikulttuurin, jonka puitteissa ne hyökkäsivät rajusti aikaisempia Vastarintaa koskeneita tulkintoja ja etenkin kommunistien roolia koskevia tulkintoja vastaan. Kommunisteja syytettiin muiden vastarintaryhmien vastaisesta toiminnasta ja suoranaisesti nitistämisestä, natsien tekemien verilöylyjen provosoinnista, raaosta kostoiskuista sodan jälkilöylyissä ja jugoslaviaalaisten kommunistien tukemisesta italialaisväestön surmaamisessa. Lehdistössä ja tutkimuksen piirissä käydyn kampanjoinnin rinnalle nousi huhtikuun 25. päivän juhllisuuksien boikotoiminen Silvio Berlusconin johdolla.⁶¹

Antifasismia ja Vastarinnan vastainen kampanjointi levisi 2000-luvulle tultaessa muistomerkki- ja kadunnimipolitiikkaan. Kun sille oli aikaisemmin ollut ominaista katujen, aukoiden ja julkisten rakennusten nimeäminen ja patsaiden pystyttäminen Italian kulttuurin suurmiesten, Italian yhdistymisen merkkimiesten ja ensimmäisen maailmansodan merkittävien taistelujen kaltaisten merkkipaalujen mukaan, kadunnimiin alkoi nyt ilmestyä fa-

sisteja ja ”kalkkiluolien marttyyreja” (*martiri delle foibe*, tarkemmin hiukan tuonnempana)”. Esimerkiksi Affilen kylään Rooman lähistölle pystytettiin Salòn tasavallan asevoimien komentajan marsalkka Rodolfo Grazianin mausoleumi. Roomassa on tehty aloite erään puiston nimeämisestä fasis-tipuolue MSI:n pitkäaikaisen puheenjohtajan Giorgio Almiranten mukaan. Tämä trendi jatkuu edelleen. Etenkin Titon partisaanien Istriassa surmaa-ma ja kalkkikivionkaloon heittäjä nuori fasisti Norma Cossetto on saanut muistopatsaan tai nimikkokadun yhä useammassa italialaisessa kaupungissa, vaikka ne eivät sijainniltaan tai paikallishistorialtaan liittyisikään millään tavalla Istrian tapahtumiin. Marraskuussa 2022 Norma Cossetton kuoleman vuosipäivää vietettiin 220 italialaisessa kaupungissa.

2000-luvulla huhtikuun 25. päivä onkin saanut muistopäiväpoliittisen kil-pailijan näistä toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista ”rajafasismien” (*il fascismo di frontiera*) alueella Italian koillisosissa ja varsinkin Jugoslavialle sodan seurauksena jääneellä Istrian niemimaalla. Fasistinen sortotoiminta oli 1920-luvulta lähtien ollut ankarinta näillä rajaseuduilla. Paikallisten asuk-kaiden elämän kaikinpuolinen italialaistaminen ja leirittäminen sai sodan syytyttyä rinnalleen kostoiskut Titon partisaanien riveissä taistelleita slovee-neja ja kroaatteja vastaan. Fasistinen poliisi ja armeija panivat toimeen myös teloituksia, joiden uhrit heitettiin vuoristoisilla kalkkikivialueilla luonnonvoimien syövyttämiin rotkoihin, niin sanottuihin foibiin. Kiista uhrien määrästä jatkuu edelleen, mutta kaikkien arvioiden mukaan heitä oli useita satoja. Ti-ton partisaanien päästyä taisteluissa niskan päälle samoihin rotkoihin pää-tyi jugoslaviaalaisten partisaanien ja Jugoslavian salaisen poliisin surmaamia italialaisia fasisteja tai sellaisiksi epäiltyjä. Näidenkin uhrien määrästä kiis-tellään edelleen mutta luotettavimmat arviot puhuvat 3000–6000 uhrista.⁶²

Kovaääninen kampanjointi Titon partisaanien uhrien muistamisen ja hei-dän eloonjääneiden sukulaistensa tukemisen puolesta alkoi Italialle jääneel-lä Triesten alueella välittömästi sodan jälkeen. Vuosien varrella se kietoutui tiiviisti yhteen 200 000–250 000:n Istriasta ja Dalmatiasta Titon sosialismia paenneen italialaisen kohtalosta käydyn keskustelun kanssa. Varsinkin Istrian ja Dalmatian pakolaisten omat järjestöt ovat jälkikäteen arvostelleet ankarasti Italian valtion väitetyksi surkeaa kotouttamispolitiikkaa sodan jälkeen. Kiis-telyssä jätetään huomiotta, että valtiolla oli huolehdittavanaan myös monia muita hädänalaisia ryhmiä, kuten pommitusten, tulvien ja maanjäristysten seurauksena kodittomiksi jääneet ihmiset, joiden yhteenlaskettu lukumää-rä kohosi miljooniin.

Poliittinen oikeisto ja sitä lähellä olevat Istrian pakolaisten järjestöt loivat 1990-luvulla myytin foibien uhrien ja Istrian pakolaisten kansallisesta unohtamisesta ja hiljaisuuden ja vaikenemisen vuosikymmenistä. Mallin tarjosi 1990-luvulla kiivasta keskustelua aiheuttanut teesi juutalaisten joukkotuhon unohtamisesta ja siitä vaikenemisesta. Oikeiston kampanjoinnin tuloksena Italian parlamentti hyväksyi vuonna 2004 lain Muiston päivän (*il Giorno del ricordo*) viettämisestä 10. helmikuuta, jolla kunnioitetaan toisaalta foibien ja toisaalta Istrian ja Dalmatian joukkopakojen uhreja. Muistopäivä ei osu sattumalta yhteen Pariisin rauhansopimuksen solmimispäivän kanssa vaan ajankohta viittaa tarkoituksellisesti ”rangaistusrauhaan”, jossa Italia menetti italialaisten ”ikiaikaisesti” asuttamia alueita Balkanilla.⁶³ Filippo Focardin mukaan postfasistisen oikeiston sodan päättymisestä lähtien vaaliman vastamuistin tukipilari on tällä tavoin otettu osaksi virallista kansallista muistia ja hyväksytty kritiikitön versio foibien uhreista viattomina italialaisina (*italiani in quanto tali*), jotka eivät olleet tehneet mitään rikollista tai tuomittavaa. Tämän vastamuistin mukaan Titon partisaanien ja Jugoslavian salaisen poliisin surmaamat italialaiset olivat jugoslaviaalaisten kommunistien anti-italialaisen etnisen vihan ja kiihkokansallisen laajentumishalun viattomia uhreja. Se sivuuttaa epähistoriallisesti kaksikymmenvuotisen fasistisen kauden aikana harjoitetun sloveenien ja kroaattien systemaattisen sortamisen alueilla, jotka oli liitetty Italiaan vasta Mussolinin valtaannousun jälkeen ja joiden italiankielisestä väestöstä valtaosa lukeutui fasisteihin tai fasistien myötäjuoksijoihin. Muiston päivän institutionalisoiminen on tarjonnut oikeistolle tehokkaan kanavan levittää omaa versiotaan foibista, jossa ne esitetään viattomien italialaisten kansanmurhana, rinnastetaan ”kommunistinen” väkivalta natsiväkivaltaan ja puhutaan ”italialaisesta Shoahista”.⁶⁴

Helmikuun 10. päivän leimaaminen puhtaasti oikeistolaiseksi propagandapäiväksi olisi kuitenkin suuresti liioiteltua. 2000-luvulla myös vasemmiston piirissä on kiiruhdettu myöntämään päivän viettämisen oikeutus. Sekä PDS:stä Vasemmistodemokraateiksi (DS) muuttanutta puoluetta edustanut Rooman kaupunginjohtaja Walter Veltroni että puolueen silloinen pääsihteeri Piero Fassino korostivat vuonna 2005 foibien uhrien viattomuutta ”pelkkinä italialaisina”. He pahoittelivat tragedian vuosikymmeniä kestänyttä sivuuttamista ja unohtamista varsinkin vasemmiston piirissä ja toivottivat tervetulleeksi pyrkimyksen kohti yhteisesti jaettua muistoa kansallisesta lähihistoriasta. Tämä oikeistorevisionistisen lähihistoriakäsityksen myötäily saavutti huippunsa PCI:n entisen puheenjohtajan, presidentti Giorgio Napolitanon

vuoden 2007 muistopäivän puheessa, jossa hän puhui Jugoslavian silmittömän nationalistisen vihan vallassa harjoittamasta italialaisväestön etnisestä puhdistamisesta. Presidentti ei myöskään kursaillut jakaessaan tunnustuksia foibien uhrien sukulaisille, joiden joukossa oli myös tunnettuja fasisteja ja sotarikollisia. Napolitano joutui seuraavana vuonna tarkistamaan kantaansa varsinkin, kun hänen vuoden 2007 puheensa johti diplomaattisiin vastalauseisiin Kroatian ja Slovenian taholta.⁶⁵

Myös muut 2000-luvun presidentit ovat olleet aktiivisia kansallisessa muistopäiväpolitiikassa. Vaikka Italian presidentillä on vain vähän muodollista valtaa, taitava presidentti voi saavuttaa merkittävän määrän epävirallista vaikutusvaltaa ja juuri tässä 2000-luvun presidentit ovat onnistuneet. Vuosina 1999–2006 hallinnut Carlo Azeglio Ciampi toimi aktiivisesti Vastarinnan muistopäivän arvokkuuden ja merkityksen palauttamiseksi korostaen sitä kansallisena vapautustaisteluna ja ”toisena Risorgimentona”. Ciampin linjaa voidaan kuvata tasavaltalaiseksi isänmaallisuudeksi, joka nojasi Giuseppe Mazzinin 1800-luvulla johtamaan Italian yhdistymistäistelun tasavaltalaiseen siipeen. Tässä viitekehyksessä Ciampi puhui aktiivisesti kaikenkattavan tai kokonaisen muistamisen (*memoria intera*) ja unohtamisia välttävän kansallisen sovinnon (*riconciliazione senza amnesie*) puolesta. Samalla presidentti tuli tukeneeksi kansallisen uhriutumisen diskurssia vaikenemalla tykkänään italialaisten itsensä harjoittamista sortotoimista ja sotarikoksista. Samaten Ciampia vuosina 2006–2015 seuranneen Giorgio Napolitanon puheet italialaisten etnisistä puhdistuksista liittyvät hegemonisen uhriutumisdiskurssin ja vahvan isänmaallisen eetoksen jatkamiseen. Ciampi teki kuitenkin selvän eron fasistien ja antifasistien välillä ja korosti, että näiden ryhmien välisiä kärsimyksiä ei pidä rinnastaa ja yhtäläistää toisiinsa. Vuonna 2022 toisen kautensa aloittanut presidentti Giorgio Mattarella jatkaa edeltäjiensä linjalla pyrkien vahvistamaan virallisen Italian tasavallan tärkeimpiä merkkipaaluja, Risorgimentoa ja Vastarintaa minkään uhriryhmän kärsimyksiä unohtamatta.⁶⁶

25. huhtikuuta nyky-Italiassa

Italialaiselle kontekstille on ominaista, että poliittisesti väritynyt lähihistorian merkkipaaluja koskeva kiistely ulottuu myös tutkimusmaailman piiriin saaden toisinaan dramaattisia muotoja. Italiassa on nimittäin viimeisten

kahdenkymmenen vuoden aikana nähty toistuvasti tilanteita, joissa poliittinen oikeisto on pyrkinyt (onnistuneesti) vaikeuttamaan historian tutkijoiden työtä. Itse asiassa häirintä ja vaikeuttamistoimenpiteet alkoivat jo viime vuosisadan puolella Silvio Berlusconin noustua Italian pääministeriksi vuonna 1994. Forza Italian, Legan ja Alleanza Nazionalen (jonka paikan on sittemmin ottanut Fratelli d'Italia) valtakausina humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen resursseja yliopistoissa on leikattu dramaattisesti. Oikeistovetoisilla alueilla, kuten Triestessä, on jäädytetty paikallisten Italian lähihistorian tutkimuksen keskusten rahoitusta, ja ääritapauksissa eräät historiantutkijat ovat joutuneet hankkimaan itselleen henkivartijoita ja piileskelemään. Vasemmistolaiseksi leimatun historiantutkimuksen häiritseminen ja vaikeuttaminen kietoutuu osaksi äärioikeistolaisten piirien muuta häirintäpolitiikkaa: esimerkiksi natsien leireiltä eloon jäänyt elinikäinen senaattori Liliana Segre on joutunut turvautumaan turvamiehiin.⁶⁷

Natsifasismista vapautumisen vuosipäivän vietosta kiisteltiin myös keväällä 2022, jolloin koko Euroopan poliittisella agendalla oli ennen kaikkea Venäjän helmikuussa aloittama hyökkäyssota Ukrainassa. Kun Suomessa kaiken mahdollisen avun toimittaminen Ukrainaan ja Venäjälle asetettujen talouspakotteiden kiristäminen näyttäytyivät itsestäänselvyyksinä, joita kukaan ei halunnut haastaa, Italiassa käytiin kiivasta keskustelua sekä aseellisen avun toimittamisesta että talouspakotteista.

Ukrainan sotaan liittyvä kiistely sekoittui huhtikuun 25. päivän viettoon liittyvään kiistaan ja lehtien palstoilla väiteltiin esimerkiksi siitä, saattoiko Ukrainan käymän puolustustaistelun rinnastaa Italian toisen maailmansodan aikaiseen Vastarintaan. Historioitsija Alessandro Portelli varoitti huolimattomiin rinnastuksiin liittyvistä epähistoriallisuuksista, jotka saattavat hävittää kunkin historiallisen tilanteen erityispiirteet. Etenkin äärivasemiston piiristä esitettiin Italian perustuslakiin vedoten äänekkäitä vastalauseita aseavun toimittamisesta Ukrainalle ja kritisoitiin Italian hallitusta, Yhdysvaltoja ja Natoa rauhantahdon puutteesta. Kritiikin mukaan aseapu olisi omiaan vain pitkittämään konfliktia, kun sen sijaan pitäisi etsiä kompromissia diplomatian keinoin. Kritiikkiin tuntui sisältyvän ajatus, että koska Venäjä ei kuitenkaan luopuisi Donbasista, se pitäisi antaa sille suosiolla. Tätä kiistaa käytiin ennen kaikkea italialaisten televisiokanavien keskusteluohjelmissa. Heti sodan syttyttyä vasemmistolaisina pidettyjen kanavien Rai 3:n ja La7:n suosittuihin keskusteluohjelmiin, kuten Cartabianca, Di Martedì ja Otto e mezzo, ilmestyi ”sotakriittisiä” ja ”aseapukriittisiä” tutkijoita. Toukokuuhun

tultaessa ohjelmat olivat alkaneet kutsua etäyhteydellä lähetyksiin myös Venäjän television toimittajia. Pian kiista kohdistui siihen, voiko heidän kanssaan keskustella vai ovatko he täysin Kremlin aivopesemiä. Toukokuun puoliväliin mennessä kiista siitä, onko venäläinen vakoilu soluttautunut näiden toimittajien avulla Italian television talkshow-ohjelmiin, eteni Italian tasavallan parlamentaarisen turvallisuuskomitean (Copasir) tutkintaan. Vertailut italialaisen Vastarinnan ja Ukrainan sodan välillä olivat vähitellen laantuneet mutta eivät kuitenkaan hävinneet kokonaan. Samalla aseavun toimittamisen vastustajiin olivat liittyneet Matteo Salvinin Lega ja osa Movimento Cinque Stellestä, jotka kummatkin kuuluivat aseapua tukevaan hallitukseen.

Johtopäätökset

Toisen maailmansodan raunioista nousevan Italian tasavallan *statu nascen-tin* poliittiset voimat eivät jakaneet yhteistä käsitystä siitä, mistä taisteltiin ja mihin oikein poliittisesti pyrittiin. Tasavalta syntyi pikemminkin kilpailevien poliittisten pyrkimysten ja eetosten välisen kilpailun tuloksena ja niiden välisenä poliittisena kompromissina. Tällä tavoin Italian tasavallan poliittiseen olemistapaan on kirjoitettu sisään lakkaamaton taistelu siitä, kenen tasavallasta ja millaisesta tasavallasta on kysymys. Tasavallan perustamistaistelusta on tullut pitkän keston tapahtuma, joka on edelleen käynnissä.

Italialaiset historiantutkijat ovat aktiivinen vaikkakin keskenään erimielinen osapuoli tässä taistelussa. Historioitsija Sergio Luzzatto on esittänyt, että 1990-luvulta lähtien yleistynyt pyrkimys siirtää huomio sodan sankareista sen uhriin ja rinnastaa tai yhtäläistää kaikki toisen maailmansodan aikaiset uhrit ja heidän kärsimyksensä, voisi perustua vain yhteisesti omaksuttuun kansalliseen unohtamiseen, joka pyyhkisi pois mielestä sisällissotaan osallistuneiden taistelijoiden ja heidän tukijoidensa ihanteiden ja tavoitteiden väliset radikaalit erot.⁶⁸ Jotkut tutkijat, kuten Gian Enrico Rusconi esittivät tätä jo 1990-luvun kiivaiden historiasotien yhteydessä.⁶⁹ Nyttemmin ehdotuksen on tehnyt uudestaan esimerkiksi Marco Gervasoni, joka tulee natsifasismista vapautumisen muistopäivän historian analyysissaan siihen tulokseen, että pitäisi ottaa oppia antiikin kreikkalaisilta, jotka olivat sitä mieltä, että sisällissodan kansakuntaa hajottava muisto voidaan ylittää vain unohtamalla se.⁷⁰

Filippo Focardi on hiljattain muistuttanut, että itse asiassa uhrien yhtäläistämisen ja kansallisen sovinnon politiikka liittyy Berliinin muurin mur-

tumisen jälkeen syntyneeseen laajempaan eurooppalaiseen trendiin korvata antifasistisen perinnön vaaliminen antitotalitarismilla, joka perustuu natsismin, fasismin ja ”kommunismien” uhrien varsin epähistorialliseen rinnastamiseen ja yhtäläistämiseen ja yhtäläiseen muistamiseen.⁷¹ Eurooppalaisella tasolla toisen maailmansodan aikaisen vastarinnan ja sen sankareiden muistamisen korvasi nimittäin 1990-luvulta lähtien lähes kulttimaisiin mittasuhteisiin paisunut juutalaisten joukkotuhon muistaminen, joka institutionalisoitui 2000-luvun alussa 27. tammikuuta vietettäväksi Auschwitzin vapauttamisen muistopäiväksi. Jotkut tutkijat, kuten Giovanni De Luna, ovat ounastelleet, että Shoahin muistaminen saattaisi ajan oloon kokonaan syrjäyttää natsifasismista vapautumisen muistopäivän viettämisen ja hämärtää Vastarinnan perinnön poliittisen ymmärtämisen.⁷² Enzo Traverso onkin esittänyt, että holokaustista on 1990-luvulta lähtien muodostunut Euroopassa kansalaisuskonto (*civil religion*).⁷³

Italialaisessa kontekstissa sodanaikaisten uhrien unohtaminen ei kuitenkaan ole näköpiirissä, vaan kaikesta fasismin aikaan ja toiseen maailmansotaan liittyvästä lähihistoriasta käydään jatkuvasti kovaa kiistaa niin kansalaisyhteiskunnassa kuin historian tutkimuksen piirissä. Kun 1990-luvulle asti kiistaa käytiin pääasiassa Vastarinnan luonteesta, laajuudesta ja poliittisesta merkityksestä, sen haastajaksi ja ”vastamuistiksi” on 1990-luvulta lähtien noussut aina vain voimakkaammin kiista foibista ja Istrian ja Dalmatian joukkopaoista. Siinä missä kertomukset Vastarinnasta oli 1980-luvun lopulle asti puettu sankaritarinoiden muotoon, kertomukset Titon partisaanien ja salaisen poliisin tai epämääräisemmin ”Jugoslavian kommunismin” uhreista perustuvat 1990-luvulta lähtien yleistyneeseen uhriutumiskeskusteluun. Tälle diskurssille ei ole ollut ominaista pelkästään aikaisempien pyöveleiden kääntäminen joidenkin toisten uhreiksi, vaan myös tämän uuden uhriuden korottaminen aikaisempien uhriutumisten yläpuolelle niitä arvokkaammaksi ja ylevämmäksi. Itse asiassa tämäkin diskurssi voidaan liittää puhtaasti kansallista italialaista kontekstia laajempaan globaaliin ”uhrinationalistiseen” historiasotaan, jossa eri maiden kansalliset uhriryhmät käyvät sekä keskinäistä että maailmanlaajuista kilpailua siitä, kenen kärsimyksiä pidetään raskaimpina ja arvokkaimpina.⁷⁴

Italialaiselle uhriutumiskeskustelulle on myös ominaista, että se ammentaa heti sodan päättymisen jälkeen luodusta jaottelusta ”hyviin italialaisiin” ja ”pahoihin saksalaisiin”. Titon partisaanien ja salaisen poliisin surmaamien italialaisten kuvaaminen ”pelkästään italialaisiksi” (*italiani in quanto tali*) no-

jaa vahvasti tämän ajattelutavan perintöön. Tämän uhrinarratiivin mukaan läheskään kaikki ”jugoslavialaisen kommunismin” uhrin eivät olleet fasisteja, vaan heidät surmattiin puhtaasti tai pelkästään heidän italialaisuutensa takia. Italialaiset uhritumiskiihistä voidaankin liittää osaksi uusien oikeistojen maailmanlaajuisesti kylvämää etnonationalistista tarkastelutapaa, jossa luonteeltaan poliittiset konfliktit ja kiistat puetaan *ius sanguinis* -ajattelun perinteestä ammentavaan etnonationalistiseen kaapuun.

Tämän vuoden keväällä puhjennut debatti natsifasismista vapautumisen vuosipäivän poliittisesta merkityksestä osoitti ainakin kaksi asiaa. Ensinnäkään päivän merkitys italialaisia sekä yhdistävänä että erottavana juhlapäivänä ei ole kokonaan hävinnyt, vaikka niin yritetään lähes vuosittain väittää. Toiseksi päivän viettoon liittyy lähes aina ”instrumentalisointipyrkimyksiä” – kuten asia Italiassa ilmaistaan – eli yrityksiä politikoida sillä omiin tarkoituksiin riitauttamalla jokin päivän viettoon liittyvä ulottuvuus. Historiapoliitikasta onkin tullut nyky-Italiassa yksi keskeisistä politikointimuodoista, jolle on ominaista jatkuva lyömäaseiden ammentaminen lähihistoriasta.

Mistä tässä jatkuvassa historiassa politikoinnissa pohjimmiltaan on kysymys? Yksi mahdollinen vastaus liittyy Claudio Pavonen teesiin, jonka mukaan toisen maailmansodan aikainen italialainen Vastarinta koostui kolmesta eri sodasta. Kun esimerkiksi Saksassa 1980-luvun kiihkeä *Historikerstreit* johti edes jonkinasteisen konsensuksen saavuttamiseen kansallisesta lähihistoriasta, Italiassa vastaavaa konsensusta ei ole näköpiirissä. Vaikka italialainen historiasota syttyi lähes yhtä jalkaa saksalaisen innoittajansa kanssa, se ei ole koskaan päättynyt vaan leimahtaa jokaisen sammutusyrityksen jälkeen aina uudestaan. Onkin mahdollista ajatella, että nämä leimahdukset ilmentävät 1940-luvulla käydyn isänmaallisen sodan, sisällissodan ja luokkasodan jatkamista toisin keinoin. Tässä kontekstissa oikeistopiirien hyökkäykset vasemmistolaisiksi leimattuja historian tutkijoita vastaan voidaan tulkita intellektuaalisen sisällissodan käymiseksi lähihistorian ”oikeista” tulkinnoista. Riippumatta siitä, kuka tai ketkä tässä sodassa ovat oikeassa ja ketkä väärässä, on merkillepantavaa, että sodan asetelma on vino. Oikeistopiirit vahvistavat polemiikkiaan fyysisillä uhkauksilla ja hyökkäyksillä vasemmistolaisiksi leimattujen piirien pitäytyessä sanansäilän käyttämiseen.

Tässä artikkelissa esitetty natsifasismista vapautumisen muistopäivän viettämisen historiallinen ja poliittinen luenta osoittaa, että lähihistorian merkkipaalujen käyttö ja väärinkäyttö on vakiintunut merkittäväksi osaksi sekä italialaista identiteettipoliitikkaa että päivänpoliittisia valtataisteluja.

Vaikka sen merkitys italialaisen kansallisen identiteetin peruspilarina on vuosikymmenten kuluessa toistuvasti kyseenalaistettu, sen merkitys identiteetti kiistojen muovaajana ei ole kadonnut minnekään. Sille on päinvastoin vakiintunut asema koko italialaisen lähihistorian synekdokeena, jonka avulla taistellaan siitä, ketkä hallitsevat italialaista muistikulttuuria ja millaisia sisältöjä sille annetaan. Samalla tavalla kuin synekdokeessa osaa tarkoittavalla sanalla viitataan suurempaan kokonaisuuteen, kamppailu Vastarinnasta viittaa kamppailuun koko italialaisen lähihistorian merkkipaalu- jen historiallisesta ja poliittisesta hallinnasta ja ”oikeasta” tavasta pitää yllä niiden muistoa. Itse asiassa huhtikuun 25. päivään liittyvä kiistely voidaan ymmärtää malliesimerkiksi siitä, kuinka pyrkimys kansallisen kollektiivisen muistin rakentamiseen johtaa lähes väistämättä ”jakautuneeseen muistamiseen” ja virallisen kansallisen muistin haastavien vastamuistisyhteisöjen syntyyn. Väitänkin italialaisten historiakiistojen viittaavan siihen, että ”kollektiivinen muisti” kansakuntaa yhdistävänä jaettuna käsityksenä kansallisesta historiasta ja sen merkkipaaluista on pikemminkin poliittinen pyrkimys kuin vallitseva asiointi. ”Kollektiivinen muisti” ei siis ole sen enempää kansakunnan jakama yhteinen käsitys omasta historiastaan kuin yksinkertaisen marxilaisen määritelmän mukaisesti hallitsevan luokan ideologiaa, vaan siinä on paremminkin kysymys kansalliseen historiaan ja identiteettiin liittyvien narratiivien välisestä hegemonisesta kamppailusta.

Tuija Parviko on valtio-opin dosentti erityisalueenaan politiikan teoria. Hän työskentelee yliopistotutkijana Suomen Akatemian projektissa Pakkomuuttosten uhrit ja etno-kansalliset kategorisoinnit Euroopassa 1943–1948. Projektissa hän tutkii toisen maailmansodan aikana ja välittömästi sen jälkeen tapahtuneita väestön pakkosiirtoja ja joukkopakoja Koillis-Italiassa ja Pohjois-Balkanilla.

Viitteet

- 1 Ks. esim. *Repubblica* 12.4.2022; 13.4.2022. Kiistaan liittyviä juttuja julkaistiin lähes kaikissa italialaisissa päivälehdissä pitkin huhtikuuta.
- 2 Halbwachs 1997.
- 3 Nora 1984–92; Flores 2020, 12–13.
- 4 Assmann 2008.
- 5 Wieviorka 1998.
- 6 Flores 2020, 14–16.
- 7 Todorov 1998.
- 8 Forlenza 2012, 73–116.
- 9 Ks. esim. Del Boca 2004; Capogreco 2004; Kersevan 2008; Focardi 2020.
- 10 Focardi 2020, 43.
- 11 Myös fasismia vastustanut filosofi Benedetto Croce osallistui tähän kampanjointiin erittäin aktiivisesti. Tarkemmin ks. Ward 1996, 70–85.
- 12 Fogu 2006, 151–153; Focardi 2020, 44.
- 13 Del Boca 2004.
- 14 Focardi 2020, 47–48.
- 15 Ks. esim. Pupo 2018, 4; Ballinger 2003.
- 16 Focardi 2020, 55.
- 17 De Felicen yhteensä kahdeksan osaa käsittävä Mussolini-elämäkerta ilmestyi vuosina 1965–1997 torinolaisen Einaudin kustantamana. Barilainen Laterza-kustantamo taas käynnisti vuonna 1969 De Felicen fasismia käsittelevien tekstien julkaisemisen teoksella *Le interpretazioni del fascismo*.
- 18 De Felice 1961, useita tarkistettuja ja laajennettuja painoksia.
- 19 Bidussa 1994; Fogu 2006, 169–171.
- 20 Judt 2000, 295.
- 21 Focardi 2020, 37–38.
- 22 Renzo De Felicen lisäksi ks. esim. Galli della Loggia 1998.
- 23 Del Boca 2004.
- 24 Pavone 1991/2003.
- 25 Pavonen tulkinnan on haastanut esimerkiksi Gianni Oliva, joka on korostanut italialaisten enemmistöä sisällissodan ja Vastarinnan passiivisina tarkkailijoina tai sivustakatsojina. Ks. Oliva 2004.
- 26 Woller 1997.
- 27 Partito d’Azionen historiasta ja poliittisesta merkityksestä ks. kuitenkin De Luna 1997 ja Savino 2010.
- 28 Horn 2020.
- 29 Yerushalmi 1990, 9–26; Focardi 2020, 7–10.
- 30 Ks. esim. Dondi 1999, 144–160.
- 31 Gallerano 1999; Focardi 2020, IX–X.
- 32 Dogliani 1999; Focardi 2020, 11.
- 33 Focardi 2020, 11–12; vrt. Pavone 1991/2003.
- 34 La Rovere 2008; La Rovere 2012, 97–110; myös Dondi 1999.
- 35 Ks. esim. Gentile 2002.

- 36 Cenci, 1999; Focardi 2020, 23.
- 37 Matulli 2018, 173–200; De Nicolò 2017, 47–49.
- 38 Franzinelli 2016.
- 39 Matulli 2018, 225–254; De Nicolò 2017, 49–51; La Rovere 2012; Höbel 2017; vrt. Zan-
grandi 1962 ja Rusconi 1995.
- 40 Cooke 2011, 21–23.
- 41 De Gasperi 2018; Poggiolini 2002, 221–243; De Nicolò 2017, 52–55; Focardi 2005,
33–36; Cooke 2011, 61–62.
- 42 Grandi 2003; De Nicolò 2017, 58–60.
- 43 Ignazi 1989, 129–142.
- 44 Negri 2015; Rossanda 2005; De Nicolò 2017, 61; Cooke 2011, 110–112.
- 45 Ks. erinomainen aikalaiskuvaus ajan hengestä ja vasemmiston vainosta Bocca
1980.
- 46 De Nicolò 2017, 61.
- 47 Ginsborg 1989, 507–520; De Nicolò 2017, 63; Cooke 2011, 119, 127–132.
- 48 Flores 2020; Poggiolini 2002; De Nicolò 2017, 64–65.
- 49 Traverso 2019, 3–8.
- 50 Ignazi 1989; Staderini 2017, 86–89.
- 51 Staderini 2017, 85, 97.
- 52 Greppi 2020, xi–xii.
- 53 Staderini 2017, 97–98.
- 54 La Rovere 2008, 97–110; Traverso 2019, 4–7.
- 55 Gervasoni 2017, 69–70.
- 56 Focardi 2020, 206.
- 57 Gervasoni 2017, 70–74.
- 58 Gervasoni 2017, 74–77.
- 59 Galli della Loggia 1996; De Felice 1969/2005 ja 1975/2001.
- 60 Luzzatto 2004, 11–13; Focardi 2020, 209.
- 61 Focardi 2020, 210–211.
- 62 Ks. esim. Pupo 2005.
- 63 Ks. esim. *Vademecum per il Giorno del ricordo, Istituto regionale per la storia della
Resistenza e dell'età contemporanea nel Friuli Venezia-Giulia*, [https://www.irsml.
eu/vademecum_giorno_ricordo/Vademecum_10_febbraio_IrsrecFVG_2019.pdf](https://www.irsml.eu/vademecum_giorno_ricordo/Vademecum_10_febbraio_IrsrecFVG_2019.pdf).
- 64 Focardi 2020, 214; Pirjevec 2009, 197–230.
- 65 Focardi 2020, 220–221.
- 66 Focardi 2020, 225–228.
- 67 Focardi 2020, 333–335; Gobetti 2020, ix–xi.
- 68 Luzzatto 2004, 23.
- 69 Rusconi 1995.
- 70 Gervasoni 2017, 81.
- 71 Focardi 2020, 336.
- 72 De Luna 2011.
- 73 Traverso 2016.
- 74 Lim 2014.

Kirjallisuus

- Assmann, Aleida. "Transformations between History and Memory." *Social Research* 75, no. 2 (Spring 2008): 49–72..
- Ballinger, Pamela. *History in Exile. Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003.
- Bidussa, Davide. *Il mito del bravo italiano*. Milano: il Saggiatore, 1994.
- Bocca, Giorgio. *Il caso 7 aprile. Toni Negri e la grande inquisizione*. Milano: Feltrinelli, 1980.
- Capogreco, Carlo Spartaco, *I campi del duce. L'internamento civile nell'Italia fascista (1940-1943)*. Torino: Einaudi, 2004.
- Cenci, Cristina. "Rituale e memoria: le celebrazioni del 25 aprile." In *Le memorie della Repubblica*, a cura di Laura Paggi. Firenze: La Nuova Italia, 1999.
- Cooke, Philip. *The Legacy of Italian Resistance*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- De Felice, Renzo. *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*. Milano: Einaudi, 1961.
- De Felice, Renzo. *Le interpretazioni del fascismo*. Roma-Bari: Laterza, 1969/2005.
- De Felice, Renzo. *Intervista sul fascismo*. Roma-Bari: Laterza, 1975/2001.
- De Gasperi, Alcide. "Il movimento operaio e l'Europa." In *Alcide De Gasperi, Quando la politica credeva nell'Europa a e nella democrazia*, a cura di Giuseppe Matulli, 173–200. Firenze: Edizioni Clichy, 2018.
- De Luna, Giovanni. *La Repubblica del dolore. Le memorie di un'Italia divisa*. Milano: Feltrinelli, 2011.
- De Luna, Giovanni. *Storia del Partito d'Azione 1942–1947*. Roma: Editori Riuniti, 1997.
- Del Boca, Angelo. *Italiani brava gente? Un mito duro a morire*. Vicenza: Neri Bozza Editore, 2004.
- De Nicolò, Marco. I partiti politici, il 25 aprile e la Resistenza. La prima fase della Repubblica. In *Il 25 aprile dopo il 25 aprile. Istituzioni, politica, cultura*, a cura di Paolo Carusi e Marco De Nicolò, 35–66. Roma: Viella, 2017.
- Dogliani, Patrizia. "Constructing Memory and Anti-Memory: the Monumental Representation of Fascism and its Denial in Republican Italy." In *Italian Fascism. History, Memory and Representation*, edited by R.J.B. Bosworth & Patrizia Dogliani, 11–30. London: Macmillan, 1999.
- Dondi, Mirco. "The Fascist Mentality after Fascism." In *Italian Fascism. History, Memory and Representation*, edited by R.J.B. Bosworth & Patrizia Dogliani, 144–160. London: Macmillan, 1999.
- Flores, Marcello. *Cattiva memoria. Perché è difficile fare i conti con la storia*. Bologna: il Mulino, 2020.
- Focardi, Filippo. *La guerra della memoria. La Resistenza nel dibattito politico italiano dal 1945 a oggi*. Roma-Bari : Laterza, 2005.
- Focardi, Filippo. *Il cattivo tedesco e il bravo italiano. La rimozione delle colpe della seconda guerra mondiale*. Roma-Bari: Laterza, 2013.
- Focardi, Filippo. *Nel cantiere della memoria. Fascismo, Resistenza, Shoah, Foibe*. Roma: Viella, 2020.
- Fogu, Claudio. "Italiani brava gente. The Legacy of Fascist Historical Culture on Italian Politics of Memory." In *The Politics of Memory in Postwar Europe*, edited by Richard

- Ned Lebow, Wulf Kansteiner & Claudio Fogu, 147–176. Durham-London: Duke University Press, 2006. <https://doi.org/10.1515/9780822388333-006>.
- Forlenza, Rosario. "Sacrificial Memory and Political Legitimacy in Postwar Italy." *History & Memory* 24, no. 2 (2012): 73–116, <https://doi.org/10.2979/histmemo.24.2.73>.
- Franzinelli, Mimmo. *L'ammnistia Togliatti 1946. Colpo di spugna sui crimini fascisti*. Milano: Feltrinelli, 2016.
- Gallerano, Nicola, a cura di. *La Resistenza tra storia e memoria*. Milano: Mursia 1999.
- Galli della Loggia, Ernesto. *La morte della patria. La crisi dell'idea di nazione tra Resistenza, antifascismo e Repubblica*. Roma-Bari: Laterza, 1996.
- Gentile, Emilio. *Fascismo. Storia e interpretazione*. Roma-Bari: Laterza, 2002.
- Gervasoni, Marco. "Il 25 aprile nella Seconda Repubblica." In *Il 25 aprile dopo il 25 aprile. Istituzioni, politica, cultura*, a cura di Paolo Carusi & Marco De Nicolò. Roma: Viella 2017.
- Ginsborg, Paul. *Storia d'Italia dall dopoguerra a oggi. Società e politica 1943–1988*. Torino: Einaudi, 1989.
- Gobetti, Eric. *E allora le foibe? Fact Checking: la Storia all prova dei fatti*. Roma-Bari: Laterza, 2020.
- Grandi, Aldo. *La generazione degli anni perduti. Storie di Potere Operaio*. Torino: Einaudi, 2003.
- Greppi, Carlo. *L'antifascismo non serve più a niente*. Fact Checking: la Storia alla prova dei fatti. Roma-Bari: Laterza, 2020.
- Halbwachs, Maurice. *Les Cadres sociaux de la mémoire, 1925*, édité par Gérard Namer. Paris: Albin Michel, 1997.
- Höbel, Alexander, a cura di, *Togliatti e la democrazia italiana*. Roma: Editori Riuniti, 2017.
- Horn, Gerd-Rainer. *The Moment of Liberation in Western Europe. Power Struggles and Rebellions, 1943–1948*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Ignazi, Piero. *Il polo escluso*. Bologna: il Mulino, 1989.
- Judt, Tony. "The Past is another country: Myth and Memory in Postwar Europe." In *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*, edited by István Deák, Jan T. Gross & Tony Judt, 293–324. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Kersevan, Alessandra. *Lager italiani. Pulizia etnica e campi di concentramento fascisti per civili jugoslavi 1941–43*. Roma: Nutrimenti, 2008.
- La Rovere, Luca. *L'eredità del fascismo. Gli intellettuali, i giovani e la transizione al postfascismo 1943-1948*. Torino: Bollati Boringhieri, 2008.
- La Rovere, Luca. "Gli intellettuali italiani e il problema delle generazioni nella transizione al postfascismo." *Laboratoire Italien* no. 12, 2012. <https://doi.org/10.4000/laboratoireitalien.641>.
- Lim, Jie-Hyun. "Victimhood Nationalism in the Memory of Mass Dictatorship." In *Mass Dictatorship and Memory as Ever Present Past*, edited by Jie-Hyun Lim, Barbara Walker & Peter Lambert, 36–61. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Luzzatto, Sergio. *La crisi dell'antifascismo*. Torino: Einaudi, 2004.
- Matulli, Giuseppe. *Alcide De Gasperi. Quando la politica credeva nell'Europa e nella democrazia*. Firenze: Edizioni Clichy, 2018.
- Negri, Toni. *Storia di un comunista*. Milano: Adriano Salani Editore, 2015.
- Nora, Pierre, édité par. *Les lieux de mémoire*. Paris: Gallimard, 1984–92.

- Oliva, Gianni. *Le tre Italie del 1943. Chi ha veramente combattuto la guerra civile*. Milano: Mondadori, 2004.
- Pavone, Claudio. *Una guerra civile. Saggio storico sulla moralità nella Resistenza*. Torino: Bollati Boringhieri, 1991/2003.
- Pirjevec, Jože. *Foibe. Una storia d'Italia*. Torino: Einaudi, 2009.
- Poggiolini, Ilaria. "Translating memories of war and co-belligerency into politics: the Italian post-war experience." In *Memory & Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*, edited by Jan-Werner Müller, 221–243. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Pupo, Raoul. *Fiume città di passione*. Roma-Bari: Laterza, 2018.
- Pupo, Raoul. *Il lungo esodo. Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Milano: Rizzoli, 2005.
- Rossanda, Rossana. *La ragazza del secolo scorso*. Torino: Einaudi, 2005.
- Rusconi, Gian Enrico. *Resistenza e postfascismo*. Bologna: il Mulino, 1995.
- Savino, Elena. *La diaspora azionista. Dalla Resistenza alla nascita del Partito radicale*. Milano: Franco Angeli, 2010.
- Staderini, Alessandra. "Il 25 aprile dei postfascisti: 'la più stupida, assurda e drammatica e orribile data della vita italiana.'" In *Il 25 aprile dopo il 25 aprile. Istituzioni, politica, cultura*, a cura di Paolo Carusi & Marco De Nicolò. Roma: Viella, 2017.
- Todorov, Tzvetan. *Les abus de la mémoire*. Paris: Arléa 1998.
- Traverso, Enzo. *The End of Jewish Modernity*. London: Pluto Books, 2016.
- Traverso, Enzo. *The New Faces of Fascism. Populism and the Far Right*. London: Verso, 2019.
- Ward, David. *Antifascisms. Cultural Politics in Italy, 1943–46*. London: Associated University Presses, 1996.
- Wieviorka, Anette. *L'Ère du témoin*. Paris: Plon, 1998.
- Yerushalmi, Yosef Hayim. "Riflessioni sull'oblio." In *Usi dell'oblio*, a cura di Yosef Hayim Yerushalmi, Nicole Loraux, Hans Mommsen, Jean-Claude Milner & Gianni Vattimo, 9–26. Parma: Pratiche Editrice, 1990.
- Zangrandi, Ruggero. *Il lungo viaggio attraverso il fascismo. Contributo alla storia di una generazione*. Milano: Feltrinelli, 1962.